

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Филолошки Факултет „Блаже Конески“ – Скопје

м-р Светлана Јакимовска

**ОДНОСИТЕ МЕЃУ ТЕРМИНОЛОГИЈАТА
И ПРЕВЕДУВАЊЕТО
(ВРЗ ПРИМЕРИ ОД ПРАВНИ ТЕКСТОВИ НА
ФРАНЦУСКИ И МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК)**

Ментор:
проф. д-р Звонко Никодиновски

СКОПЈЕ 2009

На моите најмили

*Голема благодарност на мојот ментор
проф. д-р Звонко Никодиновски*

СОДРЖИНА

ВОВЕД.....	10
------------	----

ПРВА ГЛАВА - ТЕРМИНОЛОГИЈАТА КАКО ДЕЈНОСТ И ПРЕВЕДУВАЊЕТО КАКО ПРОЦЕС

1.1. ТЕРМИНОЛОГИЈАТА КАКО ДЕЈНОСТ	13
1.1.1. Оновни теориски поставки на терминологијата како наука	13
1.1.1.1. Поимот <i>термин</i> и неговата структура	15
1.1.1.1.1. Називот како дел од терминот	16
1.1.1.1.2. Поимот како дел од терминот	17
1.1.2. Поимот <i>терминолошка работа</i>	18
1.1.3. Функции на терминологијата.....	19
1.1.4. Цели на терминолошката работа	20
1.1.5. Учесници во терминолошката работа и корисници на производите на терминолошката дејност	21
1.1.6. Методи на терминолошката работа	22
1.1.6.1. Разлика меѓу лексиколошките и терминолошките методи	22
1.1.6.2. Терминолошко истражување	24
1.1.6.2.1. Методи на пунктуалната терминологија	25
1.1.6.2.2. Методи на тематската терминологија	27
1.1.6.2.2.1. Етапи на еднојазичната тематска терминолошка работа	27
1.1.6.2.2.2. Споредбена тематска терминологија	29
1.1.6.3. Проблеми и методи на текстуалната тематска терминолошка анализа	30
1.1.6.3.1. Ексерпција на стручни термини	31
1.1.6.3.2. Контекстуална анализа	32
1.1.7. Терминографија	34
1.1.7.1. Методи на складирање на терминолошките податоци	37
1.1.7.2. Методи на распространување на терминолошките податоци	39

1.1.7.2.1. Банки на податоци	40
1.1.7.2.2. Еднојазични и повеќејазични вокабулари	49
1.1.8. Примена на информатичките методи во терминологијата	50
1.1.9. Терминолошката неологија – неонимијата	57
1.1.9.1. Неологија во француската правна терминологија	62
1.1.9.2. Неологија во македонската правна терминологија	66
1.1.10. Терминологијата и стандардизацијата	69
1.1.10.1. Стандардизација на термините	70
1.1.10.2. Стандардизација на неонимите	72
1.2 . ПРЕВЕДУВАЊЕТО КАКО ПРОЦЕС	74
1.2.1. Основни теориски поставки на традуктологијата	74
1.2.2. Теории за преведувањето	78
1.2.2.1. Преведувањето од лингвистички аспект	87
1.2.2.2. Преведувањето како различен поглед на светот	93
1.2.3. Разлики меѓу преведувањето и толкувањето	100
1.2.4. Поим за еквивалент и видови еквиваленти	103
1.2.5. Етапи на преведувачкиот процес	112
1.2.6. Видови преводи	114
1.2.6.1. Особености на стручниот превод	115
1.2.7. Учесници во процесот на преведување и корисници на производите на преведувачката дејност	117
1.2.7.1. Примена на информатичките методи во процесот на преведување	119
1.2.7.1.1. Компјутерски потмогнато преведување - КПП	121
1.2.7.1.2. Автоматско преведување.....	123

ВТОРА ГЛАВА – ОДНОСИТЕ МЕЃУ ТЕРМИНОЛОГИЈАТА И ПРЕВЕДУВАЊЕТО

2.1. Споредба на теориските поставки на терминологијата како наука и традуктологијата	134
2.2. Споредба на целите на терминолошката работа и преведувањето.....	136

2.3. Учесници во термилошката дејност и учесници во процесот на преведување.....	138
2.4. Корисници на производите на термилошката дејност и на преведување.....	140
2.5. Улогата на методите на термилошката дејност при преведувањето.....	140
2.6. Терминографијата и преведувањето.....	143
2.6.1. Улогата на термилошката фиша при преведувањето.....	143
2.6.2. Улогата на термилошките банки на податоци при преведувањето.....	144
2.6.3. Улогата на еднојазичните и двојазичните речници при преведувањето.....	146
2.6.4. Улогата на информатичката технологија во терминологијата и преведувањето.....	153
2.7. Денотацијата и конотацијата во терминологијата и преведувањето.....	155
2.8. Фигурата во терминологијата и преведувањето.....	161
2.8.1. Метафората во терминологијата и преведувањето.....	162
2.8.2. Метонимијата во терминологијата и преведувањето.....	171
2.8.3. Синегдохата во терминологијата и преведувањето.....	176
2.9. Поим за концептуално (термилошко поле).....	182
2.9.1. Термилошкото поле и преведувањето.....	184
2.9.2. Концептуалното термилошко поле на судскиот систем во Франција и во Република Македонија.....	186
2.10. Синхронијата и дијахронијата во терминологијата и преведувањето.....	198
2.11. Односите меѓу терминологијата и преведувањето на ниво на термин.....	202
2.11.1. Улогата на структурата на терминот во процесот на преведување.....	202
2.11.2. Улогата на терминологијата во однос на семантичките релации во јазикот.....	203
2.11.2.1 Синонимијата во терминологијата и преведувањето.....	204

2.11.2.2. Улогата на терминологијата во одбегнување на повеќезначноста.....	209
2.11.2.2.1. Полисемијата во терминологијата и преведувањето.....	209
2.11.2.2.2. Хомонимијата во терминологијата и преведувањето.....	214
2.11.2.2.3. Паронимијата во терминологијата и преведувањето.....	220
2.11.2.3. Улогата на терминологијата во одбегнувањето на <i>лажните парови</i>	221
2.11.3. Неонимијата и преведувањето.....	225
2.11.4. Терминолошката стандардизација и преведувањето.....	226
2.12. Односите меѓу терминологијата и преведувањето на ниво на сложени лексички единици.....	227
2.12.1. Односите меѓу терминологијата и преведувањето на ниво на колокации.....	227
2.12. 2. Односите меѓу терминологијата и преведувањето на ниво на фраземи.....	231
2.13.Односите меѓу терминологијата и преведувањето на ниво на текст.....	236
2.14. Недостатоците на терминологијата во однос на преведувањето.....	239
2.15. Придонесот на преведувањето во терминолошката работа.....	241
2.16. Шематски приказ на односите меѓу терминологијата и преведувањето.....	242

ТРЕТА ГЛАВА - ЈАЗИКОТ НА ПРАВОТО КАКО СТРУЧЕН ЈАЗИК

3.1. Општ наспрема стручен јазик.....	244
3.2. Особености на стручниот јазик.....	250
3.3. Стручниот јазик на правото.....	252
3.4. Класификација на правните текстови.....	255
3.5. Проблеми при преведување правни текстови.....	255
3.5.1. Терминолошки особености на француските правни текстови и нивно преведување на македонски јазик.....	258
3.5.2. Морфо-синтаксички особености на француските правни текстови и нивно преведување на македонски јазик.....	275

3.5.3. Проблеми на ниво на текст при преведување француски правни текстови на македонски јазик.....	285
3.5.4. Терминолошки особености на македонските правни текстови и нивно преведување на француски јазик.....	290
3.5.5. Морфо-синтаксички особености на македонските правни текстови и нивно преведување на француски јазик.....	300
3.5.6. Проблеми на ниво на текст при преведување македонски правни текстови на француски јазик.....	304
3.6. Транскрипција и транслитерација.....	312

**ЧЕТВРТА ГЛАВА - АНАЛИЗА НА ОДНОСИТЕ МЕЃУ
ТЕРМИНОЛОГИЈАТА И ПРЕВЕДУВАЊЕТО ПРЕКУ
ПРИМЕР: *Превод на Уставот на Република Франција од
француски на македонски јазик и превод на Уставот на
Република Македонија од македонски на француски јазик***

4.1. Особености на текстот на Уставот на Република Франција.....	322
4.2. Особености на текстот на Уставот на Република Македонија.....	326
4.3. Особености на преводот на Уставот на Република Франција од француски на македонски јазик.....	329
4.4. Улогата на терминологијата при преведувањето на Уставот на Република Франција од француски на македонски јазик.....	341
4.5. Особености на преводот на Уставот на Република Македонија од македонски на француски јазик.....	346
4.6. Улогата на терминологијата при преведувањето на Уставот на Република Македонија од македонски на француски јазик.....	360
4.7. Споредба на преводот на Уставот на Република Франција од француски на македонски јазик и на Уставот на Република Македонија од македонски на француски јазик како и на улогата на терминологијата при нивното преведување.....	362
ЗАКЛУЧОК.....	365
ГЛОСАР НА ПОВАЖНИ ТЕРМИНИ ОД ОБЛАСТА НА ТЕРМИНОЛОГИЈАТА И ТРАДУКТОЛОГИЈАТА.....	374

БИБЛИОГРАФИЈА.....	381
САЈТОГРАФИЈА.....	389
АНЕКСИ.....	390

ВОВЕД

Терминологијата и традуктологијата се две млади научни дисциплини, кои својот полн развој го доживуваат во втората половина, а особено кон крајот на минатиот век. Иако секоја од нив претставува одделно научно поле, со свој предмет на проучување, тие сепак се тесно поврзани. Таа поврзаност произлегува од фактот што и двете науки го проучуваат јазикот, иако од различни аспекти.

Кога се проучуваат односите меѓу двете дисциплини во литературата најчесто се проучуваат односите меѓу терминологијата и преведувањето, односно придонесот на терминологијата во подобрувањето на квалитетот на преводот. Ваквиот пристап се должи на тоа што терминологијата подоцна се развива како одделно научно поле, а производите на термилошката работа најчесто се ставаат на располагање на преведувачите. Сепак, мора да се нагласи дека тие односи се двонасочни, па и преведувањето придонесува кон развојот на терминологијата.

Затоа предмет на интерес на оваа теза се односите кои се востановуваат меѓу терминологијата и преведувањето. Нивната анализа би требало да покаже на какво рамниште е развојот на двете дисциплини, со што би се дале и основните одредници за тоа во која насока треба да се развиваат. Од друга страна пак, при анализата на нивните односи се проучува и суштината на постоењето на двете науки, нивната практична примена. Тоа значи дека дисертацијава е насочена кон проучување на термилошката и преведувачката дејност и начинот на кој тие се надополнуваат.

Полето на кое се преплетуваат термилошката работа и преведувањето се стручните преводи, па затоа дел од дисертацијава е посветен на стручниот јазик на правото и на преведувањето текстови со стручна содржина од француски на македонски јазик и обратно.

Конечно, ретки се компаративните анализи на двете науки, и нивните заемни односи се споменуваат само во рамките на едната или на другата наука. Исто така ретки се во македонската научна мисла и компаративните анализи во доменот на стручните јазици, а особено во доменот на македонскиот и францускиот стручен јазик на правото, па целта на дисертацијава е да ги пополни празнините кои постојат и во оваа област.

Трудов е поделен на четири глави од кои првите три се посветени на теориски прашања, додека четвртата е анализа, која преку пример ги илустрира и потврдува дотогаш изнесените тези.

Првата глава е поделена на два дела.

Во првиот дел се разгледува терминологијата како дејност. Затоа, по кусиот приказ на теориските поставки на терминологијата, се разгледуваат повеќе аспекти на термилошката дејност како што се видовите термилошка работа, нејзините методи и принципи, производите на термилошката дејност.

Вториот дел на првата глава е посветен на преведувањето. Тој започнува со разгледување на некои теориски прашања, но во поголем дел е насочен кон прашања поврзани со процесот на преведување.

Проблемот зададен во насловот на дисертацијава, најтесно се проучува во втората глава во која се анализираат прво односите меѓу терминологијата и преведувањето, а потоа и односите меѓу преведувањето и терминологијата.

По споредбата на теориските поставки на терминологијата и традуктологијата, се споредуваат и практичните аспекти на двете науки. Притоа односот на терминологијата и преведувањето се разгледува на три нивоа: на ниво на термини, на ниво на фраземи и конечно на ниво на текст. Целта на ваквата анализа е да покаже како и колку придонесот на терминологијата кон преведувањето зависи од јазичното ниво.

По краткиот осврт за придонесот на преведувањето кон термилошката дејност, на крајот на оваа глава се дава и шематски приказ на нивните меѓусебни односи.

Во третата глава се разработуваат теориски прашања кои се однесуваат општо на стручните јазици, за потоа потесно да се проучи и стручниот јазик на правото. Најголемиот дел од оваа глава е посветен на преведувањето стручни, правни текстови од македонски на француски јазик и обратно.

Како што напоменавме, во четвртата глава се врши анализа на два стручни превода. Преку споредба на преводите на текстот на Уставот на Република Франција од француски на македонски јазик и Уставот на Република Македонија од македонски на француски јазик, се разгледува и улогата која ја имала терминологијата при нивното преведување.

По заклучокот во кој се изнесени резултатите на ова теориско и практично проучување, дисертацијава е дополнета и со глосар на најважните термини од областа на терминологијата и традуктологијата.

Текстот на дисертацијава е дополнет и со анекс, кој паралелно прикажува дел од текстот на Уставот на Република Франција и неговиот превод на македонски јазик.

Упатните белешки за користена литература го даваат авторот, насловот на трудов, местото и годината на издавањето. Кога станува збор за податоци добиени од Интернет, наведен е називот на веб-страницата на која се наоѓаат соодветните податоци.

ПРВА ГЛАВА - ТЕРМИНОЛОГИЈАТА КАКО ДЕЈНОСТ И ПРЕВЕДУВАЊЕТО КАКО ПРОЦЕС

1.1. Терминологијата како дејност

Свеста за потребата од востановување на терминологијата како посебна наука, која би била дел од науката за јазикот, се јавува многу доцна. Сепак, она што денес се нарекува термилошка дејност постои одамна и го проследува развојот на многу, најчесто природни науки, преку организација и класирање на термините од соодветната област. Се разбира дека денес на овој степен на развој на терминологијата би било неблагодарно да се постави остра граница меѓу терминологијата како наука и термилошката дејност, затоа што тие заемно се условуваат и не можат да постојат една без друга. Наша цел е да нагласиме дека овој дел од трудов ќе биде насочен кон проучување на облиците на термилошката дејност како и кон нејзините производи, бидејќи тоа се областите во кои се доближуваат и преплетуваат терминологијата и преведувањето. Се разбира дека ваквата анализа мора да започне со кус преглед на теориските поставки на терминологијата како наука.

1.1.1. Основни теориски поставки на терминологијата како наука

Терминологијата е млада наука, која се одделува како посебна гранка на науката за јазикот дури во втората половина и кон крајот на минатиот век. Иако таа од неодамна

се здобива со научен статус, почетоците на терминологијата тесно се поврзуваат со почетоците на човечката цивилизација. Штом човекот почнал да го користи јазикот, тој веднаш започнал да користи и термини од различни области. Во таа смисла се споменуваат и философските термини од јазикот на античките Грци или пак термините од јазикот на критските трговци.

Во Франција зачетоците на термилошката работа потекнуваат од периодот на XVIII век, кога Лавоазје (Lavoisier) и Бертоле (Bertholet) именуваат и класираат поими од областа на хемијата, а Лине (Linné) ги проучува и класира термините од областа на ботаниката.

Терминот *терминологија* настанал во втората половина на XVIII век и низ историјата овој термин се стекнувал со различни значења. Најчесто под терминологија се подразбирал „...збир термини од определена активност, дисциплина, домен, како на пример: хемиска терминологија, биолошка терминологија ...”¹

Ваквото сфаќање на поимот *терминологија* се задржува сè до XX век, кога се наметнува потребата од востановување на терминологијата како наука. Причините зошто дури од неодамна терминологијата го добива научниот статус се од општествена природа. Нејзината улога не можела да биде занемарена во ера во која нагло се развиваат науката и техниката, во ерата на медиумска експанзија, на засилена меѓународна соработка и создавање на големите пазари. Се разбира дека за развојот на терминологијата силен придонес има и одделувањето на науката за јазикот како посебна наука, но и интервенцијата на некои држави и влади на јазичен план. Всушност за да се одржи чекорот во научната и стручната соработка, и да се овозможи непречен научен и технички развој, морало да се одбегне конфузијата која би произлегла од различните називи давани за еден ист поим.

Оваа потреба прв ја увидел Еуген Вистер² кој денес се смета за татко на терминологијата. Тој како индустриски работник морал сам да се соочи со неусогласената индустриска номенклатура во меѓународната трговија. Пристапот на

¹ *Le grand Robert* 1987

² WÜSTER, Eugen : *Dictionnaire multilingue de la machine-outil*, Londres, Technical Press, 1968.

Вистер е методолошки и нормативен, затоа што за него терминологијата е средство кое ќе овозможи да се одбегне повеќезначноста во научната и техничката соработка.

Клучен момент во развојот на терминологијата е формирањето на ИСО (International Organization for Standardization) односно Меѓународната Организација за Стандардизација со седиште во Женева. ИСО е невладина организација формирана во 1946 година и претставува мрежа од 162 национални институти за стандардизација. Нејзина цел е да ги развива и објавува меѓународните стандарди.

Стандардите пак кои се однесуваат строго на терминологијата ги разработува термилошката комисија ТС 37. Оваа комисија има за задача да подготви стандарди кои ќе ги прецизираат принципите и методите за подготовка и користење на јазичните ресурси во рамките на стандардизацијата и сродните активности.

Според ИСО 1087 (1990)³, терминологијата претставува: *Научно проучување на термините и поимите кои се употребуваат во стручните јазици.*

1.1.1.1. Поимот *термин* и неговата структура

Терминот е клучен поим во терминологијата. Тој е во суштина јазичен знак кој како и сите јазични знаци, содржи ознака и означено. Ваквиот концепт за структурата на јазичниот знак е разработен уште на почетокот на минатиот век од страна на таткото на лингвистиката Фердинанд де Сосир⁴. Тој го дава следниот шематски приказ на структурата на јазичкиот знак:

$$\text{Signe} = \frac{\text{signifiant}}{\text{signifié}} \qquad \text{Јазичен знак} = \frac{\text{ознака}}{\text{означено}}$$

Терминолозите денес инсистираат на замена на називите. Односно замена на терминот *signifiant* (*ознака*) со *dénomination* (*именување, назив*) и на терминот *signifié* (*означено*) со терминот *notion* (*поим*). Шематски структурата на терминот би се прикажала на следниот начин:

$$\text{Термин} = \frac{\text{назив (именување)}}{\text{поим}} = \frac{\text{ознака}}{\text{означено}}$$

³ Повеќе информации на www.iso.org

⁴ SAUSSURE, Ferdinand de : *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris, 1982.

$$T(\text{terme}) = \frac{D \text{ dénomination}}{N (\text{Notion})} = \frac{\text{signifiant}}{\text{signifié}}$$

Терминологите инсистираат на промена на називите затоа што иако терминот претставува единица на јазикот, тој сепак содржи и особености кои го одделуваат од јазичниот знак кој му припаѓа на општиот јазик.

Пред сè, терминот е многу потесно поврзан со другите термини кои припаѓаат на соодветниот стручен домен односно на значенското поле, отколку со термините кои припаѓаат на други дисциплини. Терминот не може да се дефинира изолиран од доменот на активност, дисциплината или науката на која ù припаѓа.

Кај терминот исто така постои извесна предност на поимот пред називот. Терминологот не се интересира што означува определена јазична форма (како лексикографот на пример) туку се прашува дали е поимот јасно определен. Оттука произлегува и поголемата застапеност на ономазиолошката метода во општата термилошка теорија, метода која тргнува од поимот за да го востанови називот, а на чија употреба инсистира и Вистер, таткото на терминологијата.

Конечно терминот се разликува од јазичниот знак и по начините на неговото образување. Тој може да биде формиран :

- преку специјализација на збор од општиот јазик;
- од корен на античките јазици или според одредени елементи на современите јазици, или
- со помош на синтагматски и перифрастични форми.

Термините не се разликуваат од зборовите од општиот јазик на формален или семантички план. Како и кај зборовите од општиот јазик називите претставуваат фонолошки единства, кои се артикулираат фонетски, а можат да се претстават и графички. И на семантички план не постојат разлики. Концептот, поимот, кој е дел од терминот, се однесува на определена стварност. Разликите всушност се јавуваат на функционален план односно при комуникацијата. Термините се дистрибутивни единици кои најчесто се комбинираат со други стручни термини. Една јазична единица станува термилошка кога се употребува во одреден стручен домен.

1.1.1.1.1. Називот како дел од терминот

Називот е дел од структурата на терминот. Во терминологијата, називот, ознаката, односно формалниот аспект на терминот се дефинира како низа звуци или букви, кои ја претставуваат основната фонолошка форма, која е во согласност со фонетските и правописните норми на еден јазик :

Délit

Фонетска форма

[deli]

Пишана форма

délit

За терминологиите од клучно значење е пишаната форма, бидејќи и процесите на стандардизација се однесуваат на пишаната форма, а не на изговорот на термините.

На ниво на називот терминологиите обработуваат проблеми кои се однесуваат на формата на терминот. Овие проблеми го опфаќаат зборообразувањето, хомонимијата, полисемијата, но називот добива централно место најчесто при разработка на некои проблеми од областа на неологијата.

Кога станува збор, пак, за односот на називот и поимот, во науката се инсистира на еднозначност и еднореферентност. Така, се смета дека еден назив треба да упатува само на еден поим, и дека за еден поим треба да постои само една ознака. Сепак, практиката покажува дека синонимијата и полисемијата се неискоренлив дел и од стручните јазици, а задачата на терминологијата е да го намали нивниот број. Двонасочноста во односот меѓу поимот и ознаката може да се претстави на следниов начин :

1.1.1.1.2. Поимот како дел од терминот

Терминот *поим* во терминологијата е соодветен на терминот *концепт* во философијата. Според нормата ИСО 704 (1987) поимите и концептите се „ментални конструкции кои служат за класирање на поединечните предмети од надворешниот или од внатрешниот свет со помош на одредена поголема или помала апстракција“.⁵

Концептите се всушност ментални претстави за предметите кои не дефинираат поединечни, туку класа предмети. Ваквата структура на концептите се наметнува поради ограничениот карактер на човековата меморија, кој не дозволува да ги запомниме сите поединечни податоци. Концептот значи не е референт, туку ментална конструкција која го претставува.

Кај концептите разликуваме два вида карактеристики: суштински и несуштински. Суштинските карактеристики се неопходни при дефинирање на одредени концепти додека несуштинските карактеристики не се неопходни при дефинирањето на поимот. Така, на пример, ако го дефинираме поимот *право* можеме да констатираме дека станува збор за збир правила кои го уредуваат општествениот живот. Не е од суштинско значење да се набројат сите правила или пак аспектите на општествениот живот кои тие ги опфаќаат.

Кај суштинските карактеристики можеме да одделиме одредени карактеристики кои овозможуваат разграничување на еден поим од друг, а кои се нарекуваат дистинктивни. Така на пример приватното право се разликува од јавното право по тоа што првото ги опфаќа поединците, правните субјекти, а второто државната организација.

Концептите можат да се претстават на различни начини, но кога станува збор за правните термини иконичното претставување е многу ретко, па термините најчесто се определуваат преку дефиниција.

1.1.2. Поимот *терминолошка работа*

Терминолошката работа, како што претходно споменавме, му претходи на воспоставувањето на терминологијата како наука. Поради специфичниот карактер и

⁵ “*des constructions mentales qui servent à classer les objets individuels du monde extérieur ou intérieur à l'aide d'une abstraction plus ou moins abstraite*”.

значењето на термилошката работа, сè уште постојат дилеми дали терминологијата е наука во вистинската смисла на зборот, или пак се работи само за една теориска рамка која ја насочува практичната дејност. Според, Сахер,⁶ на пример, терминологијата може да се сведе само на практична дејност бидејќи теориските основи таа ги позајмува од други сродни дисциплини. Сепак, тој признава дека станува збор за единствена практична дисциплина чија цел е да ја олесни комуникацијата меѓу специјалистите, како и да разработи стратегија за промоција на јазиците кои технички не се доминантни.

Иако денес е поглем бројот на оние кои сметаат дека терминологијата е одделна дисциплина, сепак, мора да се признае дека развојот на термилошката теорија е побавен и заостанува зад развојот на термилошката работа што укажува на значењето кое го има практичната дејност кога станува збор за терминологијата. Повторно причините за ваквата состојба треба да се бараат во потребите на современото општество во кое комуникацијата меѓу стручните лица мора да биде што е можно подобра, а тоа може да се постигне преку превод, но и преку стандардизација на термините во еден јазик.

Денес, термилошката работа се дефинира како *систематизација и претставување на поимите, како и презентација на различните терминологији според воспановени методи и принципи.*

Оттука може да се заклучи дека задачата на терминологот е од една страна теориска, затоа што ги опфаќа поимите и нивното означување во рамките на стручниот вокабулар, но и практична бидејќи ги опфаќа методите својствени на термилошката дејност.

1.1.3.Функции на терминологијата

Терминологијата како наука, чие постоење тесно се поврзува со стручните јазици и со комуникацијата, може да има различни функции. Различните функции, пак, произлегуваат од различните потреби на нејзините корисници. Во основа, постојат два

⁶ SAGER, Juan Carlos: *A Practical Course in Terminology Processing*, Amsterdam, 1990.
p.11

типа корисници: едни, за кои терминологијата е инструмент за комуникација, и други, кои на терминологијата гледаат како на предмет за работа⁷.

Првиот тип корисници разликува исто така два подвида:

- Непосредните корисници се специјалисти од одредена област. За нив терминологијата е неопходен инструмент за комуникација, но и елемент преку кој можат да концептуализираат определена дисциплина. Оваа двојна функција на терминологијата го објаснува нејзиниот интерес за стандардизација како процес при кој се востановуваат поимите и се определуваат соодветните називи.
- Посредни корисници на терминологијата се преведувачите, толкувачите и авторите на текстови со стручна содржина. За нив терминологијата е интересна затоа што го олеснува составувањето на стручни текстови или пак нивниот превод од еден на друг јазик.

Вториот тип корисници се професионалците од областа на терминологијата кои се нарекуваат терминологи. За нив терминологијата е предмет на работа и крајна цел.

Задачата на оваа теза е да прикаже како дејноста на стручните лица од областа на терминологијата влијае врз посредните корисници: преведувачите и толкувачите.

⁷ CABRE, Maria Teresa : *La Terminologie*, Les Presses de l'Université d'Ottawa, Canada, 1998.

ВОВЕД

Терминологијата и традуктологијата се две млади научни дисциплини, кои својот полн развој го доживуваат во втората половина, а особено кон крајот на минатиот век. Иако секоја од нив претставува одделно научно поле, со свој предмет на проучување, тие сепак се тесно поврзани. Таа поврзаност произлегува од фактот што и двете науки го проучуваат јазикот, иако од различни аспекти.

Кога се проучуваат односите меѓу двете дисциплини во литературата најчесто се проучуваат односите меѓу терминологијата и преведувањето, односно придонесот на терминологијата во подобрувањето на квалитетот на преводот. Ваквиот пристап се должи на тоа што терминологијата подоцна се развива како одделно научно поле, а производите на терминолошката работа најчесто се ставаат на располагање на преведувачите. Сепак, мора да се нагласи дека тие односи се двонасочни, па и преведувањето придонесува кон развојот на терминологијата.

Затоа предмет на интерес на оваа теза се односите кои се востановуваат меѓу терминологијата и преведувањето. Нивната анализа би требало да покаже на какво

рамниште е развојот на двете дисциплини, со што би се дале и основните одредници за тоа во која насока треба да се развиваат. Од друга страна пак, при анализата на нивните односи се проучува и суштината на постоењето на двете науки, нивната практична примена. Тоа значи дека дисертацијава е насочена кон проучување на термилошката и преведувачката дејност и начинот на кој тие се надополнуваат.

Полето на кое се преплетуваат термилошката работа и преведувањето се стручните преводи, па затоа дел од дисертацијава е посветен на стручниот јазик на правото и на преведувањето текстови со стручна содржина од француски на македонски јазик и обратно.

Конечно, ретки се компаративните анализи на двете науки, и нивните заемни односи се споменуваат само во рамките на едната или на другата наука. Исто така ретки се во македонската научна мисла и компаративните анализи во доменот на стручните јазици, а особено во доменот на македонскиот и францускиот стручен јазик на правото, па целта на дисертацијава е да ги пополни празнините кои постојат и во оваа област.

Трудов е поделен на четири глави од кои првите три се посветени на теориски прашања, додека четвртата е анализа, која преку пример ги илустрира и потврдува дотогаш изнесените тези.

Првата глава е поделена на два дела.

Во првиот дел се разгледува терминологијата како дејност. Затоа, по кусиот приказ на теориските поставки на терминологијата, се разгледуваат повеќе аспекти на термилошката дејност како што се видовите термилошка работа, нејзините методи и принципи, производите на термилошката дејност.

Вториот дел на првата глава е посветен на преведувањето. Тој започнува со разгледување на некои теориски прашања, но во поголем дел е насочен кон прашања поврзани со процесот на преведување.

Проблемот зададен во насловот на дисертацијава, најтесно се проучува во втората глава во која се анализираат прво односите меѓу терминологијата и преведувањето, а потоа и односите меѓу преведувањето и терминологијата.

По споредбата на теориските поставки на терминологијата и традуктологијата, се споредуваат и практичните аспекти на двете науки. Притоа односот на терминологијата и преведувањето се разгледува на три нивоа: на ниво на термини, на ниво на фраземи и конечно на ниво на текст. Целта на ваквата анализа е да покаже како и колку придонесот на терминологијата кон преведувањето зависи од јазичното ниво.

По краткиот осврт за придонесот на преведувањето кон термилошката дејност, на крајот на оваа глава се дава и шематски приказ на нивните меѓусебни односи.

Во третата глава се разработуваат теориски прашања кои се однесуваат општо на стручните јазици, за потоа потесно да се проучи и стручниот јазик на правото. Најголемиот дел од оваа глава е посветен на преведувањето стручни, правни текстови од македонски на француски јазик и обратно.

Како што напоменавме, во четвртата глава се врши анализа на два стручни превода. Преку споредба на преводите на текстот на Уставот на Република Франција од француски на македонски јазик и Уставот на Република Македонија од македонски на француски јазик, се разгледува и улогата која ја имала терминологијата при нивното преведување.

По заклучокот во кој се изнесени резултатите на ова теориско и практично проучување, дисертацијата е дополнета и со глосар на најважните термини од областа на терминологијата и традуктологијата.

Текстот на дисертацијата е дополнет и со анекс, кој паралелно прикажува дел од текстот на Уставот на Република Франција и неговиот превод на македонски јазик.

Упатните белешки за користена литература го даваат авторот, насловот на трудов, местото и годината на издавањето. Кога станува збор за податоци добиени од Интернет, наведен е називот на веб-страницата на која се наоѓаат соодветните податоци.

ПРВА ГЛАВА - ТЕРМИНОЛОГИЈАТА КАКО ДЕЈНОСТ И ПРЕВЕДУВАЊЕТО КАКО ПРОЦЕС

1.1. Терминологијата како дејност

Свеста за потребата од востановување на терминологијата како посебна наука, која би била дел од науката за јазикот, се јавува многу доцна. Сепак, она што денес се нарекува термилошка дејност постои одамна и го проследува развојот на многу, најчесто природни науки, преку организација и класирање на термините од соодветната област. Се разбира дека денес на овој степен на развој на терминологијата би било неблагодарно да се постави остра граница меѓу терминологијата како наука и термилошката дејност, затоа што тие заемно се условуваат и не можат да постојат една без друга. Наша цел е да нагласиме дека овој дел од трудов ќе биде насочен кон

проучување на облиците на термилошката дејност како и кон нејзините производи, бидејќи тоа се областите во кои се доближуваат и преплетуваат терминологијата и преведувањето. Се разбира дека ваквата анализа мора да започне со кус преглед на теориските поставки на терминологијата како наука.

1.1.1. Основни теориски поставки на терминологијата како наука

Терминологијата е млада наука, која се одделува како посебна гранка на науката за јазикот дури во втората половина и кон крајот на минатиот век. Иако таа од неодамна се здобива со научен статус, почетоците на терминологијата тесно се поврзуваат со почетоците на човечката цивилизација. Штом човекот почнал да го користи јазикот, тој веднаш започнал да користи и термини од различни области. Во таа смисла се споменуваат и философските термини од јазикот на античките Грци или пак термините од јазикот на критските трговци.

Во Франција зачетоците на термилошката работа потекнуваат од периодот на XVIII век, кога Лавоазје (Lavoisier) и Бертоле (Bertholet) именуваат и класираат поими од областа на хемијата, а Лине (Linné) ги проучува и класира термините од областа на ботаниката.

Терминот *терминологија* настанал во втората половина на XVIII век и низ историјата овој термин се стекнувал со различни значења. Најчесто под терминологија се подразбирал „...збир термини од определена активност, дисциплина, домен, како на пример: хемиска терминологија, биолошка терминологија ...”⁸

Ваквото сфаќање на поимот *терминологија* се задржува сè до XX век, кога се наметнува потребата од востановување на терминологијата како наука. Причините зошто дури од неодамна терминологијата го добива научниот статус се од општествена природа. Нејзината улога не можела да биде занемарена во ера во која нагло се развиваат науката и техниката, во ерата на медиумска експанзија, на засилена меѓународна соработка и создавање на големите пазари. Се разбира дека за развојот на терминологијата силен придонес има и одделувањето на науката за јазикот како посебна наука, но и интервенцијата на некои држави и влади на јазичен план. Всушност за да се одржи чекорот во научната и стручната соработка, и да се овозможи непречен научен и

⁸ *Le grand Robert* 1987

технички развој, морало да се одбегне конфузијата која би произлегла од различните називи давани за еден ист поим.

Оваа потреба прв ја видел Еуген Вистер⁹ кој денес се смета за татко на терминологијата. Тој како индустриски работник морал сам да се соочи со неусогласената индустриска номенклатура во меѓународната трговија. Пристапот на Вистер е методолошки и нормативен, затоа што за него терминологијата е средство кое ќе овозможи да се одбегне повеќезначноста во научната и техничката соработка.

Клучен момент во развојот на терминологијата е формирањето на ИСО (International Organization for Standardization) односно Меѓународната Организација за Стандардизација со седиште во Женева. ИСО е невладина организација формирана во 1946 година и претставува мрежа од 162 национални институти за стандардизација. Нејзина цел е да ги развива и објавува меѓународните стандарди.

Стандардите пак кои се однесуваат строго на терминологијата ги разработува термилошката комисија ТС 37. Оваа комисија има за задача да подготви стандарди кои ќе ги прецизираат принципите и методите за подготовка и користење на јазичните ресурси во рамките на стандардизацијата и сродните активности.

Според ИСО 1087 (1990)¹⁰, терминологијата претставува: *Научно проучување на термините и поимите кои се употребуваат во стручните јазици.*

1.1.1.2. Поимот *термин* и неговата структура

Терминот е клучен поим во терминологијата. Тој е во суштина јазичен знак кој како и сите јазични знаци, содржи ознака и означено. Ваквиот концепт за структурата на јазичниот знак е разработен уште на почетокот на минатиот век од страна на таткото на лингвистиката Фердинанд де Сосир¹¹. Тој го дава следниот шематски приказ на структурата на јазичкиот знак:

⁹ WÜSTER, Eugen : *Dictionnaire multilingue de la machine-outil*, Londres, Technical Press, 1968.

¹⁰ Повеќе информации на www.iso.org

¹¹ SAUSSURE, Ferdinand de : *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris, 1982.

$$\text{Signe} = \frac{\text{signifiant}}{\text{signifié}}$$

$$\text{Јазичен знак} = \frac{\text{ознака}}{\text{означено}}$$

Терминолозите денес инсистираат на замена на називите. Односно замена на терминот *signifiant* (ознака) со *dénomination* (именување, назив) и на терминот *signifié* (означено) со терминот *notion* (поим). Шематски структурата на терминот би се прикажала на следниот начин:

$$\text{Термин} = \frac{\text{назив (именување)}}{\text{поим}} = \frac{\text{ознака}}{\text{означено}}$$

$$T(\text{terme}) = \frac{D \text{ dénomination}}{N (\text{Notion})} = \frac{\text{signifiant}}{\text{signifié}}$$

Терминолозите инсистираат на промена на називите затоа што иако терминот претставува единица на јазикот, тој сепак содржи и особености кои го одделуваат од јазичниот знак кој му припаѓа на општиот јазик.

Пред сè, терминот е многу потесно поврзан со другите термини кои припаѓаат на соодветниот стручен домен односно на значенското поле, отколку со термините кои припаѓаат на други дисциплини. Терминот не може да се дефинира изолиран од доменот на активност, дисциплината или науката на која ѝ припаѓа.

Кај терминот исто така постои извесна предност на поимот пред називот. Терминологот не се интересира што означува определена јазична форма (како лексикографот на пример) туку се прашува дали е поимот јасно определен. Оттука произлегува и поголемата застапеност на ономазиолошката метода во општата термилошка теорија, метода која тргнува од поимот за да го востанови називот, а на чија употреба инсистира и Вистер, таткото на терминологијата.

Конечно терминот се разликува од јазичниот знак и по начините на неговото образување. Тој може да биде формиран :

- преку специјализација на збор од општиот јазик;
- од корен на античките јазици или според одредени елементи на современите јазици, или
- со помош на синтагматски и перифрастични форми.

Термините не се разликуваат од зборовите од општиот јазик на формален или семантички план. Како и кај зборовите од општиот јазик називите претставуваат фонолошки единства, кои се артикулираат фонетски, а можат да се претстават и графички. И на семантички план не постојат разлики. Концептот, поимот, кој е дел од терминот, се однесува на определена стварност. Разликите всушност се јавуваат на функционален план односно при комуникацијата. Термините се дистрибутивни единици кои најчесто се комбинираат со други стручни термини. Една јазична единица станува терминолошка кога се употребува во одреден стручен домен.

1.1.1.1.1. Називот како дел од терминот

Називот е дел од структурата на терминот. Во терминологијата, називот, ознаката, односно формалниот аспект на терминот се дефинира како низа звуци или букви, кои ја претставуваат основната фонолошка форма, која е во согласност со фонетските и правописните норми на еден јазик :

Délit

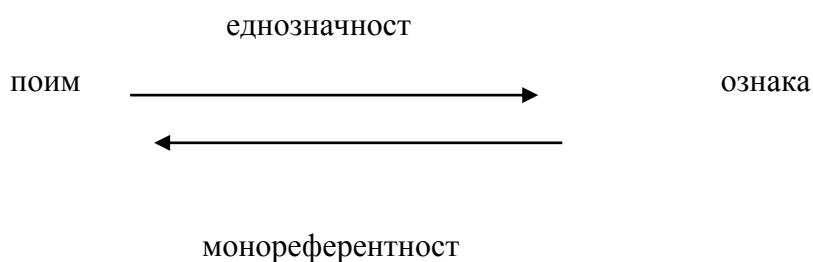
Фонетска форма [deli]

Пишана форма délit

За терминологиите од клучно значење е пишаната форма, бидејќи и процесите на стандардизација се однесуваат на пишаната форма, а не на изговорот на термините.

На ниво на називот терминологиите обработуваат проблеми кои се однесуваат на формата на терминот. Овие проблеми го опфаќаат зборообразувањето, хомонимијата, полисемијата, но називот добива централно место најчесто при разработка на некои проблеми од областа на неологијата.

Кога станува збор, пак, за односот на називот и поимот, во науката се инсистира на еднозначност и еднореферентност. Така, се смета дека еден назив треба да упатува само на еден поим, и дека за еден поим треба да постои само една ознака. Сепак, практиката покажува дека синонимијата и полисемијата се неискоренлив дел и од стручните јазици, а задачата на терминологијата е да го намали нивниот број. Двонасочноста во односот меѓу поимот и ознаката може да се претстави на следниов начин :

1.1.1.1.2. Поимот како дел од терминот

Терминот *поим* во терминологијата е соодветен на терминот *концепт* во философијата. Според нормата ИСО 704 (1987) поимите и концептите се „ментални конструкции кои служат за класирање на поединечните предмети од надворешниот или од внатрешниот свет со помош на одредена поголема или помала апстракција“.¹²

Концептите се всушност ментални претстави за предметите кои не дефинираат поединечни, туку класа предмети. Ваквата структура на концептите се наметнува поради ограничениот карактер на човековата меморија, кој не дозволува да ги запомниме сите поединечни податоци. Концептот значи не е референт, туку ментална конструкција која го претставува.

Кај концептите разликуваме два вида карактеристики: суштински и несуштински. Суштинските карактеристики се неопходни при дефинирање на одредени концепти додека несуштинските карактеристики не се неопходни при дефинирањето на поимот. Така, на пример, ако го дефинираме поимот *право* можеме да констатираме дека станува збор за збир правила кои го уредуваат општествениот живот. Не е од суштинско значење да се набројат сите правила или пак аспектите на општествениот живот кои тие ги опфаќаат.

Кај суштинските карактеристики можеме да одделиме одредени карактеристики кои овозможуваат разграничување на еден поим од друг, а кои се нарекуваат дистинктивни. Така на пример приватното право се разликува од јавното право по тоа што првото ги опфаќа поединците, правните субјекти, а второто државната организација.

¹² “des constructions mentales qui servent à classer les objets individuels du monde extérieur ou intérieur à l’aide d’une abstraction plus ou moins abstraite”.

Концептите можат да се претстават на различни начини, но кога станува збор за правните термини иконичното претставување е многу ретко, па термините најчесто се определуваат преку дефиниција.

1.1.2. Поимот *терминолошка работа*

Терминолошката работа, како што претходно споменавме, му претходи на востановувањето на терминологијата како наука. Поради специфичниот карактер и значењето на терминолошката работа, сè уште постојат дилеми дали терминологијата е наука во вистинската смисла на зборот, или пак се работи само за една теориска рамка која ја насочува практичната дејност. Според, Сахер,¹³ на пример, терминологијата може да се сведе само на практична дејност бидејќи теориските основи таа ги позајмува од други сродни дисциплини. Сепак, тој признава дека станува збор за единствена практична дисциплина чија цел е да ја олесни комуникацијата меѓу специјалистите, како и да разработи стратегија за промоција на јазиците кои технички не се доминантни.

Иако денес е поглем бројот на оние кои сметаат дека терминологијата е одделна дисциплина, сепак, мора да се признае дека развојот на терминолошката теорија е побавен и заостанува зад развојот на терминолошката работа што укажува на значењето кое го има практичната дејност кога станува збор за терминологијата. Повторно причините за ваквата состојба треба да се бараат во потребите на современото општество во кое комуникацијата меѓу стручните лица мора да биде што е можно подобра, а тоа може да се постигне преку превод, но и преку стандардизација на термините во еден јазик.

Денес, терминолошката работа се дефинира како *систематизација и претставување на поимите, како и презентација на различните терминологији според востановени методи и принципи.*

Оттука може да се заклучи дека задачата на терминологот е од една страна теориска, затоа што ги опфаќа поимите и нивното означување во рамките на стручниот вокабулар, но и практична бидејќи ги опфаќа методите својствени на терминолошката дејност.

¹³ SAGER, Juan Carlos: *A Practical Course in Terminology Processing*, Amsterdam, 1990.
p.11

1.1.3. Функции на терминологијата

Терминологијата како наука, чие постоење тесно се поврзува со стручните јазици и со комуникацијата, може да има различни функции. Различните функции, пак, произлегуваат од различните потреби на нејзините корисници. Во основа, постојат два типа корисници: едни, за кои терминологијата е инструмент за комуникација, и други, кои на терминологијата гледаат како на предмет за работа¹⁴.

Првиот тип корисници разликува исто така два подвида:

- Непосредните корисници се специјалисти од одредена област. За нив терминологијата е неопходен инструмент за комуникација, но и елемент преку кој можат да концептуализираат определена дисциплина. Оваа двојна функција на терминологијата го објаснува нејзиниот интерес за стандардизација како процес при кој се востановуваат поимите и се определуваат соодветните називи.
- Посредни корисници на терминологијата се преведувачите, толкувачите и авторите на текстови со стручна содржина. За нив терминологијата е интересна затоа што го олеснува составувањето на стручни текстови или пак нивниот превод од еден на друг јазик.

Вториот тип корисници се професионалците од областа на терминологијата кои се нарекуваат терминологи. За нив терминологијата е предмет на работа и крајна цел.

Задачата на оваа теза е да прикаже како дејноста на стручните лица од областа на терминологијата влијае врз посредните корисници: преведувачите и толкувачите.

1.1.4. Цели на терминолошката работа

Споменавме дека терминолошката работа се состои во систематизација и претставување на поимите, како и во презентација на различните терминологии според востановени методи и принципи. Земајќи го предвид карактерот на терминолошката работа може да се заклучи дека нејзината цел е двојна: од една страна, тоа е создавањето на стандардизирана терминологија за да одговори на потребите за именување на

¹⁴ CABRE, Maria Teresa : *La Terminologie*, Les Presses de l'Université d'Ottawa, Canada, 1998.

поимите и, од друга страна, да ја олесни работата на преведувачите. Разновидноста на термилошката работа соодветствува и на различните потреби на специфичните групи стручни лица. Така, на пример, за Европската комисија најважен е придонесот кој терминологијата го дава кон преведувањето. Од друга страна, за Квебечката канцеларија за француски јазик (Office de la langue française), термилошката работа е во служба на промовирање на неговата употреба како и на зачувување на интегритетот на францускиот јазик. Притоа, треба да се нагласи дека денес, со цел да биде ефикасна, терминологијата не се ограничува строго на научно-техничката комуникација, туку се стреми да ги опфати сите комуникативни домени.

1.1.5. Учесници во термилошката работа

Поради карактерот на термилошката работа, која го опфаќа јазикот на определен стручен домен, односно стручната комуникација, во термилошката работа учествуваат повеќе професионалци.

Прво треба да се спомене улогата на термилогот. Неговата работа се состои во собирање, опис, обработка и создавање термини.

За разлика од преведувањето кое е денес признаена професија, термилошката дејност сè уште не е широко прифатена како професија. Таа најчесто се третира како академска, теориска дисциплина, која служи како основа при преведувачката наобразба.

Првото работно место за термилог е отворено кон крајот на осумдесетите години (1987), во завршната фаза на изработката на електронските речници Phoenix и Aquila. Причината поради која биле ангажирани токму термилози била потребата од специфични методи и соодветни производи карактеристични за термилошката работа. Станува збор за предизвици на кои не можеле да одговорат преведувачите како што се, на пример, определување на принципите според кои термините се воведуваат во базата и нивно практично воведување, а чиј резултат би бил превод со оптимален квалитет. Термилогот исто така е незаменлив и при изработката на банки на податоци. Тој ги координира и работата и резултатите од работата на другите експерти: лингвистите и специјалистите.

Иако терминологијата не ги засега директно лингвистите, бидејќи тие не се корисници на термините во вистинската смисла на зборот, сепак тие мораат да учествуваат на различни нивоа на термилошката работа. Задачите на терминологот и лексикографот, на пример, се сосема различни бидејќи тие на термините гледаат од различни аспекти. Терминологот ги гледа зборовите онакви какви што треба да бидат, лексикологот онакви какви што се. Работата на терминологот е нормативна, додека лексикографската работа мора да биде описна; тој мора објективно да ја опише јазичната стварност. Или, може да се каже дека суровината која ја дава терминологот ја рафинира лексикографот.

Мошне важна улога во термилошката работа имаат и специјалистите. Тие од термилозите и од лингвистите очекуваат помош при презентацијата на термилошките податоци, при барањето соодветни решенија за именување на поимите, како и при изборот на соодветни стандардизирани форми. Од друга страна, само специјалистите од соодветниот стручен домен можат да ги востановат термините во рамките на значенските системи и да препознаат дали одредени називи би биле одржливи. Без стручните лица речиси е невозможно да се реализира систематска термилошка работа.

1.1.6. Методи на термилошката работа

Создавањето прецизна терминологија, преку методолошката примена на постапки на анализа и проверка, е основната цел кон која се стремат сите организирани групи термилози. Потребите на овие групи се разновидни, а тоа значи дека и методите кои се применуваат во термилошката работа се разновидни. Сепак, анализата на основните методи укажува дека методите се главно засновани на исти принципи и дека применуваат исти критериуми за квалитет. Така, на пример, сите сериозни термилошки органи се согласни дека не треба да се потпираат на преведени текстови при востановување на двојазична терминологија.

1.1.6.1. Разлики меѓу лексиколошките и термилошките методи

Разликите во однос на методите на двете дисциплини се должат и на различниот предмет на проучување. Додека лексикологијата ги проучува зборовите во нивната севкупност, терминологијата проучува само еден дел од нив односно термините кои се дел од стручните јазици.

Потоа, двете дисциплини различно пристапуваат кон нивниот предмет на проучување. Така лексикологијата е описна, додека терминологијата е нормативна. Тоа значи дека и појавите како синонимијата, хомонимијата и неологијата различно се разгледуваат од страна на лексикологот и терминологот. За лексикологот синонимијата е знак за богатството на еден јазик, хомонимијата е нужно зло, а неологијата е природен и спонтан процес. За терминологот пак, синонимијата може да доведе до недоразбирање и таа мора да се одбегне. Од друга страна пак, хомонимијата не претставува никаква закана за комуникацијата затоа што контекстот е ограничен со стручниот домен или поддомен во кој се реализира комуникацијата. Неологијата, пак, е процес што се одвива во строго надгледувани услови.

Конечно лексиколошката постапка е семазиолошка и оди од називот кон поимот. Лексикологот тргнува од јазичната форма или од јазичниот знак со цел да го објасни неговото значење. Терминологот пак најчесто се прашува како или со кој назив е означен некој поим. Терминолошката постапка е значи ономазиолошка.

На крај, треба да се спомене дека разлики постојат и во однос на лексикографската и терминографската работа. Разликите се однесуваат на фактот што лексикографијата дозволува извесна слобода и разновидност при дефинирањето на поимите во речниците. Од друга страна пак, и терминографијата како дел од терминологијата се стреми кон стандардизација на сите аспекти, па во таа смисла и на формата на дефиницијата. За разлика од лингвистичката дефиниција, чиј предмет е јазичниот знак, или онтолошката дефиниција, чиј предмет е реалноста, предмет на терминолошката дефиниција е поимот (концептот). Терминолошката дефиниција е дескриптивна и го опишува поимот во однос на соодветниот стручен домен, а не во однос на јазичниот систем. Формата на терминолошката дефиниција е определена со нормата ИСО/ДП 704. Според оваа норма дефиницијата :

- Не треба да го содржи дефинираниот поим;
- Треба да го опишува поимот и од интензивен и од екстензивен аспект¹⁵;

¹⁵ Од интензивен аспект се разгледуваат сите карактеристики кои формираат концепт одејќи од општото кон специфичното, додека од екстензивен аспект се набројуваат сите односи кои може да ги воспостави концептот, односно сите објекти на кои тој се однесува. Така на пример терминот *jugement* од интензивен аспект се дефинира како *décision rendue par une*

- Треба да ги опише и несуштинските, но особено суштинските карактеристики на поимот¹⁶;
- Треба да биде потполна и да не содржи непотребни или одвишни податоци;
- Треба да биде адаптирана на корисниците за кои е наменета.

1.1.6.2. Терминолошко истражување

Поимот *терминолошко истражување* не се однесува на терминолошката теорија, ниту на лингвистичките аспекти на терминологијата, туку на собирањето, обработката и распространувањето на терминолошките податоци.

Терминолошките податоци се собираат преку анализа на научни и стручни текстови, но и преку детално проучување на специјализирани лексикографски дела како речници, глосари итн.

Обработката на терминолошките податоци подразбира определување на поимите со помош на дефиниција или контекст. На тој начин се утврдува местото на поимот во одредено семантичко поле. Обработката на терминолошките податоци ги опфаќа исто така и различните постапки на проверка на термините и подготовка за нивно понатамошно распространување. Ако станува збор за споредбена терминологија, обработката подразбира и барање еквивалентни називи и поими.

Терминолошките податоци се распространуваат така што им се ставаат на располагање на корисниците или преку информатички средства или преку традиционални методи како вокабулари, листи, речници и сл.

Критериумите според кои се разграничува терминолошкото истражување се: начинот на обработка на податоците или пак јазикот на кој припаѓаат термините. Се

juridiction au premier degré. Од екстензивен аспект пак разликуваме: *jugement contradictoire, jugement sur le fond, jugement par défaut* и *jugement avant dire droit.*

¹⁶ Суштински се оние карактеристики кои се неопходни при дефинирањето на одреден поим, додека несуштинските карактеристики не се неопходни за дефинирање на поимот. Така, на пример, демократијата се дефинира како политички режим кој се карактеризира со владеење на народот. Ова се суштински карактеристики на поимот демократија, додека институциите и општествените функции кои се остваруваат во нејзини рамки не се од суштинско значење за дефинирање на самиот поим.

разбира дека двата типа термилошко истражување соодветствуваат на различните потреби на корисниците.

Според начинот на обработка на податоците разликуваме тематска и пунктуална терминологија, додека според јазикот разликуваме внатрешна и споредбена терминологија.

1.1.6.2.1. Методи на пунктуалната терминологија

„Пунктуалната терминологија има за цел да даде во најкус можен рок, квалитетни одговори на специфични прашања, определени во времето и просторот“¹⁷.

Кај пунктуалната терминологија секогаш е присутен притисокот на времето, бидејќи времето меѓу формулацијата на прашањето и дадениот одговор мора да биде сведено на минимум. Оттука јасно се гледа дека често квалитетот му е подреден на времето и дека терминологот се соочува со неблагодарната дилема на кој од овие два фактора да му даде предност.

Освен тешкотиите поради паралелното присуство на овие два фактора, терминологот е соочен и со друг предизвик бидејќи корисникот на пунктуалната терминологија го сместува прашањето во свој сопствен микро и макро контекст. Корисникот може да биде преведувач (двојазична пунктуална терминологија) и стручно лице, составувач на стручен текст (rédacteur) (еднојазична пунктуална терминологија), професор по стручни јазици, терминолог, итн.

За да одговори соодветно на предизвикот, терминологот мора да работи етапно. Кога станува збор за пунктуалната двојазична терминологија, работата се одвива во неколку етапи¹⁸:

- Востановување на макро-контекстот или доменот и поддоменот;
- Востановување на микро-контекстот;

¹⁷ « *La terminologie ponctuelle a pour but de fournir les réponses de qualité, dans les délais les plus brefs, à des questions spécifiques localisées dans le temps et dans l'espace.* »

RONDEAU, Guy : *Introduction à la terminologie*, Gaëtan Morin, Paris, 1984. p.65

¹⁸ RONDEAU, Guy : *Introduction à la terminologie*, Gaëtan Morin, Paris, 1984. p.67.

- Ако условите дозволуваат, консултирање на банка на податоци; во случај да се пронајде задоволителен одговор, праќање на информацијата до корисникот и крај на консултирањето; во спротивно:
- Попрецизно определување на поимот преку документалистичка анализа и консултирање експерти;
- Востановување значенски еквиваленти во јазикот–цел. Проверка на опсегот на поимот во специјализирани стручни документи;
- Востановување еквиваленти на ниво на назив. Проверка во специјализираните двојазични дела. Во случај последните две етапи да не дадат задоволителни резултати на корисникот му се дава негативен одговор или се прибегнува кон неологија. Во спротивен случај, одговорот му се праќа на корисникот и со тоа се означува крајот на консултацијата.

Може да се забележи дека во секоја од овие етапи терминологот прибегнува кон различни извори со цел да дојде до задоволително решение.

Прво, тој консултира банка на податоци и често се случува тука да заврши неговата потрага по задоволително решение. Сепак, може да се случи банката на податоци да не даде доволно прецизна дефиниција или контекст, па терминологот да чувствува потреба да се консултира со стручно лице од соодветната област за да го определи поблиску значењето на поимот или за да увиди за каква употреба на поимот станува збор.

Извор на податоци за терминологот е и документалистиката, односно еднојазичните дела кои не се од лексикографска природа и општи и стручни еднојазични лексикографски дела. Првите најчесто се користат кога се бараат еквиваленти на ниво на назив и на поим во два јазика.

Кога станува збор за пунктуална споредбена терминологија, терминологот може да консултира и специјализирани еднојазични и повеќејазични речници. Најчесто станува збор за случаи кога терминологот го определил поимот, но не знае со кој назив се означува соодветниот поим. Се разбира дека еднојазичните речници имаат предност пред двојазичните. Дури се препорачува при употреба на двојазичен речник да се консултира и стручно лице од

соодветната област бидејќи речникот може да не даде задоволителен одговор или пак може да понуди повеќе термини, на прв поглед синонимни.

Во двојазичната брза терминологија најчесто се користи семазиолошкиот метод. Таа се доближува на тој начин до работата на преведувачот: јазична форма во јазик А > поим означен со оваа форма > јазична форма во јазик Б што го означува овој поим.

Горенаведените етапи на термилошкото истражување како и споменатите извори се користат при споредбената термилошка работа. За разлика од неа, при внатрешното, еднојазичното термилошко истражување, термилогот најчесто посегнува по проучување на еднојазичини, пишани, стручни документи или пак консултира стручни лица од таа област. Во овој случај користа од термилошките банки е помала затоа што тие предност им даваат на називите, а не на поимите.

1.1.6.2.2. Методи на тематската терминологија

Тематската терминологија има за цел да ги определи термините кои припаѓаат на одреден домен на активност, на дисциплина, техника, наука, уметност итн., во рамките на еден јазик, или пак во однос на два или повеќе јазици.

Во тематската терминологија се применуваат главно три постапки: ономазиолошката, семазиолошката и мешаната (семазиолошка и ономазиолошка).

Во терминологијата мошне актуелна е ономазиолошката метода чија употреба ја потенцира и таткото на современата терминологија – Вистер. При користењето на ономазиолошката постапка се оди од значењето кон формата. Употребата на оваа метода произлегува од карактерот на термилошката работа која ја наметнува потребата да се именува дадениот поим.

Сепак опсегот на оваа метода е ограничен, па во текот на термилошката работа се користи и семазиолошката метода. Станува збор за постапка позајмена од лексикологијата со која најчесто се прави попис на називи од одреден домен. Преку оваа метода се проучуваат поимите кои ги означуваат и се класираат.

Во терминологијата најчесто се користи мешаната метода која подразбира последователна употреба на двете претходни. Употребата на овие методи доаѓа до израз при анализата на етапите на тематската термилошка работа.

1.1.6.2.2.1. Етапи на еднојазичната тематска термилошка работа

Етапите на еднојазичната тематска термилошка работа се разликуваат поради разновидноста на термилошката дејност. Еднојазичната термилошка работа главно се одвива во следниве етапи, иако тоа не значи дека термилозите секогаш ги применуваат сите етапи, ниту пак дека го следат дадениот редослед:

1. Избор на стручниот домен – изборот не зависи од термилолот, туку од потребата на корисникот.
2. Прво, определување на поддоменот – потребата да се ограничи доменот се наметнува поради обемот и сложеноста на работата при проучувањето на соодветниот домен, но и поради фактот што еден домен најчесто не содржи само група термини, туку повеќе групи сродни термини.
3. Консултација на стручни лица – потребата за консултирање на стручно лице се наметнува поради неговото добро познавање на соодветниот домен. Тој му помага на термилолот да го определи поддоменот и го советува при изборот на пишаните документи.
4. Собирање документација – за потребите на термилошката работа се собира документација од лексикографски и нелексикографски карактер.
5. Шематски приказ на доменот – иако со втората етапа термилолот се ограничува во своето проучување на поддомен од соодветната област, сепак потребно е и да се даде еден општ шематски приказ на самиот домен кој му овозможува на термилолот да има увид во севкупноста на поимите од таа област.
6. Проширување на шематскиот приказ на одбраниот домен – оваа етапа произлегува од втората и петата етапа. Препорачливо е во оваа етапа да се консултираат стручни лица од полето на истражувањето, кои би помогнале

при проверка на добиените резултати, но и при насочување на понатамошната работа.

7. Востановување граници на термилошкото истражување според:

- бројот на поимите;
- бројот на сродните домени.

Бројот на термините најчесто е поголем од бројот на поимите, што обично се објаснува со појавата на синонимија, застапена во сите домени.

Бројот пак на сродните домени зависи од поставените цели. Терминологот може да го ограничи истражувањето на одреден домен или поддомен, да го дополни истражувањето и со проучување на сродно термилошко поле или пак и со проучување на периферно термилошко поле.

8. Собирање и класификација на термините – за кои ќе стане збор подоцна.

9. Проверка и класирање на паровите назив/поим – во оваа етапа се проверува содржината на називите и нивното место во соодветното семантичко поле. На тој начин може прецизно да се определи поимот и да се групираат синонимите, а подоцна и да се изостават непотребните синоними.

10. Презентација на термилошките податоци – термилошките податоци се презентираат во форма на фиши кои денес најчесто се во електронска форма и се дел од термилошките банки на податоци.

1.1.6.2.2.2. Споредбена тематска терминологија

Во рамките на еден јазик се разгледуваат проблемите на терминот како јазичен знак составен од назив и поим т.е. односите меѓу називот и поимот како и сите отстапувања кои можат да настанат.

Сепак, термилошките истражувања најчесто опфаќаат два или повеќе јазика. Притоа, прво се анализира доменот или поддоменот во еден јазик, а потоа се споредуваат резултатите од одделните анализи. По завршувањето на овие анализи се пристапува кон разграничување и неолошко создавање.

Разграничувањето се врши на план на поимите и на термилошко ниво.

Кога станува збор за поимите се разгледува дали поимот од јазикот А соодветствува на поимот од јазикот Б.

Кога станува пак збор за термините се разгледува дали е ист односот меѓу називот и поимот кај терминот од јазикот А и соодветниот термин од јазикот Б.

Од овие анализи произлегуваат четири можности :

1. Постои апсолутно соодветство меѓу поимите и термините (однос назив – поим). На пример: мак. судија; фр. juge.

2. Поимот не постои во семантичкото поле на едниот или на другиот јазик. На пример: поимот *основен суд* не постои во семантичкото поле на судскиот ситем на Република Франција бидејќи не постои судска институција со надлежности идентични на оние на основниот суд во Република Македонија. Од друга страна, пак, не постои еквивалент за називот на француската судска институција *le conseil des prud`hommes* затоа што во македонскиот правен систем не постои институција со идентични надлежности.

3. Поимот постои во значенскиот систем на двата јазика, но не поседува соодветна ознака во еден од двата јазика. На пример, англискиот термин *Commonwealth* е прифатен со идентичен назив и во францускиот јазик, а потоа е така пренесен *Комонвелт* и во македонскиот. Истото се однесува и на англискиот термин *common law*, кој е карактеристичен за англискиот правен систем. Потребата од негова употреба најмногу се чувствува во билигвалната Канада, па терминот како таков, во идентична форма е пренесен во францускиот јазик.

4. Односот назив-поим кај терминот од едниот јазик не е еднаков со истиот однос кај терминот од другиот јазик, бидејќи значењата и опсегот на поимите не се идентични. На пример, во францускиот јазик со терминот *Assemblée nationale* се означува само дел од парламентот додека во македонскиот јазик терминот *собрание* го означува парламентот во целина.

Во вториот случај најчесто се прибегнува кон неонимиското создавање, а во завршната фаза се презентираат термилошките податоци.

Мора да се напомене дека двата претходни модела претпоставуваат идеална ситуација, која најчесто не е остварлива, освен кога се работи за големи, пред сè јавни органи, кои одделуваат многу време и средства за термилошки истражувања. Во практиката, термилологот е неретко ограничен со рокови или определена сума средства, па тој се снаоѓа, применувајќи ги најчесто двата модела и оној на пунктуалната и оној на тематската терминологија, или пак само некои нивни постапки.

1.1.6.3. Проблеми и методи на текстуалната тематска термилошка анализа

Како што видовме во поглавјето посветено на етапите на тематската термилошка работа, составен дел од тематската термилошка работа е и собирањето и класификацијата на термините. За да ги собере и класифицира термините терминологот треба да изврши термилошка анализа на текстови кои припаѓаат на одреден домен. Анализата пак, се состои од ексцерпција на стручни термини и од анализа на контекстот во кој биле употребени, со што се овозможува собирање на термините и нивно определување, како предуслов за понатамошна класификација.

1.1.6.3.1. Ексцерпција на стручни термини

Поимите и термините во текстуалната терминологија може да се ексцерпираат од лексикографски и нелексикографски документи. Во овој труд ќе стане збор само за вториот вид.

Терминологот создава листи на термини преку детално проучување на текстот. Тој ги забележува и подвлекува термилошките единици, за потоа да ги издвои од севкупниот текст. Оваа постапка се нарекува ексцерпција на термини и претполага дека терминологот располага со извесни методолошки вештини, продлабочено го познава општиот јазик и има барем основни познавања од проучуваниот домен. Познавањето на општиот јазик ќе му овозможи да ги оддели термините кои припаѓаат на стручниот домен, додека пак познавањето на стручниот домен ќе му овозможи да создаде инвентар на стручни термини. Притоа, терминологот не ги проучува само основните концепти туку и сите изразни средства со кои располага соодветниот домен. Вокабуларот што терминологијата се стреми да го состави може да се разгледува на две рамништа:

- На концептуално рамниште се составува номенклатурата на поимите кои припаѓаат на стручниот домен. Така, на пример, во правото термините *устав, закон, парламент*, припаѓаат на оваа категорија. Секој од овие термини соодветствува на определен референт од објективната стварност.
- На функционално рамниште не се разгледуваат називите за основните поими, туку термините како дел од изразите од соодветниот стручен домен. Треба да се нагласи дека во овој случај работата на терминологот не е насочена кон синтагматските изрази кои се дел од општиот јазик. Тој

исто така треба да ги избегне и синтагмите кои не се монореферентни¹⁹. Таква е, на пример, синтагмата *rendre un jugement* која не упатува на еден единствен референт бидејќи со оваа синтагма може да се означи донесување пресуди на судови од различни инстанци, но исто така и да се означи донесување какви било одлуки. Задача на терминологот е да ги оддели лексикализираните термилошки синтагми кои се одликуваат со силно и постојано семантичко единство. Од друга страна, пак, синтагмата *rendre un arrêt* упатува само на еден објект односно е монореферентна бидејќи таа се однесува само на одлуките на второстепените судови. Ако се разгледуваат одделно, составните делови на синтагмата упатуваат на различни поими. Сепак заедничката употреба на двата поима соодветствува на еден единствен поим. На тој начин синтагмата станува автономна и монореферентна.

Освен овој семантички критериум на монореферентност, според кој се определува дали една синтагма е термилошка или не, постои и еден друг критериум – документалистички. Според него употребата на една термилошка синтагма е оправдана само ако постои лексикографска или терминографска потврда за нејзиното постоење односно ако термилошката синтагма е дел од стручен речник со соодветна репутација. Задачата на терминологот да ги оддели термилошките синтагми не е воопшто лесна затоа што истата синтагма понекогаш може да припаѓа на првиот или вториот вид во зависност од доменот или поддоменот на дисциплината во чии рамки се разгледува. Затоа најчесто ова прашање се разгледува изолирано од контекстот.

1.1.6.3.2. Контекстуална анализа

Термилошката работа сепак не може да се ограничи само на ексцерпција на стручни термини. Таа оди и подалеку и упатува на контекстот во кој се сретнуваат термините, преку значенските елементи кои се наоѓаат во него. Контекстот му е од голема корист на терминологот бидејќи овозможува да се намали бројот на грешки при

¹⁹ Термините или синтагмите кои не се монореферентни се сретнуваат во делото на Рондо под називот *халакс*. Станува збор за термин кој најчесто се користи за да се означи збор кој само еднаш се сретнува во даден корпус и кој не е распространет во терминологијата во значењето кое го сугерира Рондо.

ексцерпција на термините, преку него се проверува дали одреден термин припаѓа на соодветниот домен и овозможува да се ограничи опсегот на поимот кој е дел од стручниот термин. Според Дибик²⁰, во зависност од информативната вредност на овие елементи, контекстот може да биде изразен преку дефиниција, опис или асоцијација.

Првиот тип контексти дава прецизни индикации за значењето на проучуваниот поим, иако не мора да станува збор за дефиниција во вистинската смисла на зборот.

Описниот контекст дава само општи податоци за природата или одредени аспекти на проучуваниот поим.

Асоцијативниот контекст пак овозможува поимот да се поврзе со одреден домен преку поимите кои го опкружуваат.

Треба да се истакне дека оваа поделба се однесува пред сè на практичниот аспект на контекстот во компаративната терминологија, односно поделбата е направена од преведувачки аспект.

Во книгата *Методологија на термилошкото истражување*,²¹ контекстите се поделени во три групи: термилошки, јазични и метајазични. Термилошките контексти треба да одговорат на следните критериуми :

- Да содржат термилошки единици;
- Јасно да упатуваат на семантичките карактеристики на термилошките единици;
- Да дефинираат или опишуваат и на тој начин да упатат на колокациите чиј дел е термилошката единица;
- Да го илустрираат синтаксичкото однесување на термилошката единица во реченицата.

Во јазичните контексти терминот е присутен, но тие не ја даваат неговата дефиниција. Овој тип контексти го илустрираат само називот, без да го прецизираат поимот.

Метајазичните контексти пак, даваат извесен коментар за терминот и можат да бидат корисни при создавањето дефиниции.

²⁰ DUBUC, R. : *Manuel pratique de terminologie*, Linguatex, Montréal, 1985.

²¹ AUGER, Pierre & ROUSSEAU, Louis-Jean et alii.: *Méthodologie de la recherche terminologique*, 1978. преземено од RONDEAU, Guy (1984: стр. 80).

За термилошката работа се разбира дека најкорисни се првиот и третиот тип, бидејќи тие даваат информации како за називот така и за поимот.

На крај, треба да се истакне и важноста да се одбере контекст или контексти кои најдобро ќе го објаснат значењето на определениот термин. Во таа смисла контекстот треба да биде концизен, но комплетен; тој мора да ја содржи соодветната термилошка единица и мора да биде веродостоен.²²

ТРЕТА ГЛАВА - ЈАЗИКОТ НА ПРАВОТО КАКО СТРУЧЕН ЈАЗИК

²² Дадената анализа на термилошки методи, се раководи од поделбата на терминологијата на брза и тематска терминологија, поделба чиј разграничувачки критериум е средината во која се одвива термилошката активност. Ваквата поделба ја препорачува Рондо кој потоа ги разработува методите кои се користат при собирање и распространување на податоците. Тој ги проучува термилошката неологија и стандардизацијата во одделни поглавја.

Дибик пак ја разгледува терминологијата во целина и разликува четири термилошки методи: ексерпција на стручни термини, контекстуална анализа, неологија и стандардизација.

Ние се определивме за моделот на Рондо бидејќи од тој модел јасно се гледа дека термилошките методи и постапки се разликуваат во зависност од потребите на корисникот на терминологијата.

Кус преглед на термилошките методи нуди Кабре, за кого повторно разграничувачки критериум е средината во која се одвива термилошката дејност. Методите значи зависат од термилошкиот и лингвистички контекст, од целите на термилошката дејност и од засегнатите јазици.

Ако станува збор за стручен термилошки комитет, тогаш неговата работа ќе биде насочена кон стандардизација на поимите и термините, избор на назив или точно определување на поим.

Ако станува пак збор за јазично планирање, тогаш во земјите во кои се развива науката и техниката термилошката активност е насочена кон компилација и усогласување. Во земјите пак, кои се зависни на технолошки план, термилошката активност е насочена кон неологијата.

3.1. Општ наспрема стручен јазик

Разграничувањето на поимите *општ* и *стручен јазик* е предмет на интерес пред сè на терминологите. Во основа теоретичарите се согласни околу тоа што се означува со овие поими, а несогласувањата најчесто се однесуваат на нивната заемна поврзаност. Според Депекер²³, можеме да зборуваме за три, како што тој ги нарекува, „димензии“ на јазикот. Имено првата димензија е општиот јазик или на француски *langue générale*, потоа заедничкиот јазик - *langue commune* и конечно стручниот јазик (специјализираниот јазик) - *langue spécialisée*. Општиот јазик, тоа се сите форми и правилата за нивно комбинирање кои го овозможуваат функционирањето на еден јазик. Заедничкиот јазик тоа е јазикот што се користи во секојдневието, во вообичаени ситуации. Конечно, специјализираниот јазик е јазикот што го користат стручни лица од различни научни и стручни домени.

Околу односот меѓу заедничкиот и специјализираниот јазик мислењата се поделени. Одреден број теоретичари ја застапуваат тезата дека специјализираниот јазик треба да се разгледува одделно од заедничкиот јазик, па според некои автори, како на пример Хофман (Hoffmann), специјализираниот јазик е *свкупен збир на јазични појави кои се остваруваат во определена комуникативна сфера, а кои се ограничени со специфични теми, намери и услови*.²⁴ Од оваа дефиниција може да се заклучи дека специјализираните јазици се одделни јазични ентитети, а дека нивната особеност е определена со фактори кои се пред сè од прагматична природа односно со комуникативната ситуација. Сепак ваквото стојалиште денес е надминато, па иако условите во кои специјализираниот јазици се користат се навистина специфични, тие не се доволни за да ги издигнат на рамниште на одделни ентитети.

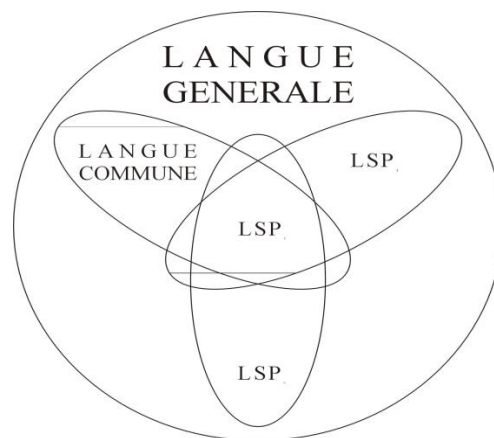
Постои и група автори кои сметаат дека стручните јазици се дел од свкупноста на општиот јазик. Во полза на ова тврдење може да се истакне дека од јазичен аспект, и

²³ DEPECKER (2002: 62-64)

²⁴ « *Par langue de spécialité (LSP) nous entendons un ensemble complet de phénomènes linguistiques qui se produisent dans une sphère précise de communication et sont limités par des sujets, des intentions et des conditions spécifiques* »,

CABRE, Maria Teresa. : *La Terminologie*, Les Presses de l'Université d'Ottawa, Québec, Canada, 1998. p.118.

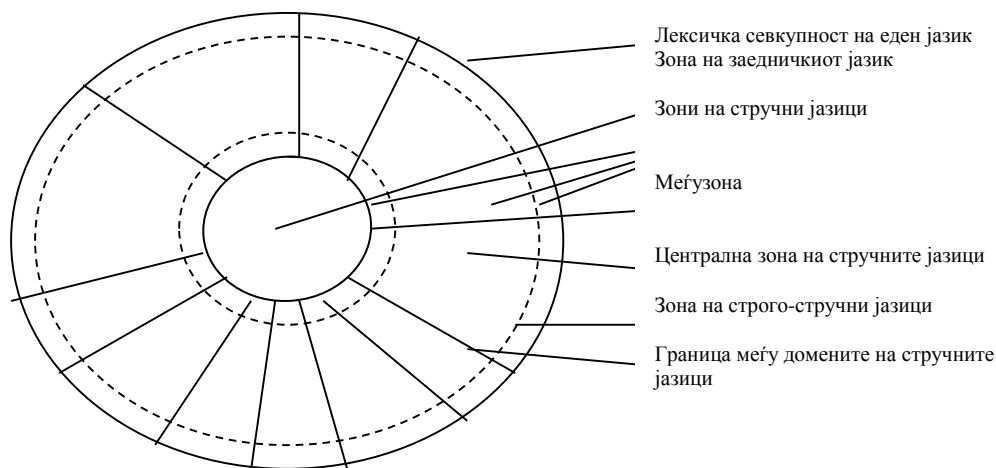
општиот јазик и стручните јазици користат ист графички, морфолошки и фонолошки систем. И во двата случаи се користат истите правила за комбинирање на зборовите и синтагмите, а се користат и истите типови реченици. Исто така и во двата случаи доминира комуникативната функција. Оттука може да се заклучи дека и општиот јазик и стручните јазици претставуваат одделни целини кои не се ниту затворени ниту непорозни. Имено, меѓу овие целини се одвива постојана интеракција која има динамичен и повторлив карактер. Односот меѓу општиот јазик и стручните јазици кај различни автори е претставен со различни шеми. Така на пример Кабре²⁵, ја нуди следнава шема која ги зема предвид и заедничкиот јазик и општиот јазик и стручните јазици:

Шемата има за цел да ја прикаже интеракцијата која постои не само меѓу заедничкиот јазик и стручните јазици, туку и меѓу самите стручни јазици, како и припадноста на заедничкиот и стручните јазици кон една поголема целина -општиот јазик. Сепак, вака претставената шема поседува и извесна недоследност бидејќи заедничкиот јазик е присутен само кај еден стручен јазик, а и не е сосема прецизно изложен односот меѓу општиот, заедничкиот и стручниот јазик, односно не е јасно истакната надреденоста на општиот јазик, кој треба да биде така претставен да ги опфаќа другите два вида. Всушност поскоро отколку за јазици, станува збор за лексика, бидејќи општата лексика ги содржи заедничката и специјализираната лексика, како и некоја меѓузона, онака како што е тоа претставено кај Рондо.

²⁵ CABRE, Maria Teresa. : *La Terminologie*, Les Presses de l'Université d'Ottawa, Québec, Canada, 1998.

Мошне позната во терминологијата е и шемата на Рондо²⁶, кој уште подетално ја претставува структурата на општиот јазик и стручните јазици, како и начините на нивното меѓусебно поврзување:

Се работи за два основни круга (со полни линии) и за други два круга (со испрекинати линии) кои се делови од вториот круг. Првиот круг е *заедничкиот јазик* а вториот круг е *специјализираниот јазик*. Тие заедно го прават *општиот јазик* кој нема посебен круг туку е составен од двата круга заедно. Зоната меѓу општиот јазик и севкупноста на зоните на стручните јазици е порозна, па една иста јазична форма може во исто време да се најде во двете зони. Кај стручните јазици, тој поделбата ја врши во три круга. Првиот е најблизок до заедничкиот јазик и тој со него ја формира заедничката зона, а третиот е најоддалечен и тоа е кругот на строго стручните јазици. Првиот и третиот круг се прикажани како потесни од вториот затоа што бројот на термини кои таму се сретнуваат е помал во однос на бројот на термините во централната зона. Бројот пак на оние кои ги користат овие термини се намалува во насока на надворешните кругови.

²⁶ RONDEAU, Guy : *Introduction à la terminologie*, Gaëtan Morin Editeur, Québec, Canada, 1984. p. 25

Од погоре изложените шематски прикази на односот меѓу општиот и стручниот јазик може да се заклучи дека стручниот јазик претставува само варијанта на општиот јазик, а тоа особено се однесува на планот на лексемите. Ваквите стојалишта можат да се оспоруваат и поради тоа што не ги земаат предвид особеностите на стручните јазици кои се манифестираат на планот на синтаксата, стилот итн., но и поради фактот што голем број лексеми не се стручни сами по себе односно се здобиваат со извесен степен на стручност употребени во одредени комуникативни ситуации. Во таа смисла одредени термини веднаш можат да се оквалификуваат како стручни, бидејќи тие ретко би можеле да се сретнат во секојдневниот говор. Така, на пример, во македонскиот јазик термини како *изотоп*, *катода*, *фисија* итн. се употребуваат речиси без исклучок во стручни контексти, односно сите учесници во говорната ситуација веднаш би ги окарактеризирале како стручни, односно термини што не се сретнуваат во секојдневната комуникација. Примери на вакви, строго стручни термини можеме да пронајдеме и во доменот на правото: *отправок* и *мериторна одлука* се термини кои без сомнение припаѓаат на правниот домен и ретко би се сретнале во секојдневната комуникација. Од друга страна, постојат термини чија изолирана употреба не имплицира никаква стручност, односно кои стануваат стручни само кога се употребуваат во конкретен контекст. Така на пример француските термини *public*, *positif*, *anonyme* не имплицираат стручност употребени самостојно, додека употребени во изрази како *ordre public*, *droit positif*, *société anonyme* веднаш упатуваат на стручниот домен на правото. Оттука се гледа дека стручниот термин е само микро-елемент од стручниот дискурс и тој целосното значење го добива во контекстот во кој е употребен.

Од претходно изнесеното можеме да заклучиме дека термините не можат да се групираат според припадноста на заедничкиот или пак на стручниот јазик затоа што границата меѓу општиот и стручниот јазик е порозна исто како што е порозна и границата меѓу одделните стручни јазици. Свеста за ваквата поврзаност постоела уште многу одамна кај авторите на лексикографски дела. Така, на пример, Фиртјер (Furretièr) во *Фактумите* што ги пишувал против Академијата вели:

„Термините од науката и од уметноста се толку испреплетени со општите зборови од јазикот што да ги одделиш е исто толку тешко како да одделиш две реки непосредно пред нивното устие“.²⁷

Во гореспоменатите шематски прикази стручните јазици се претставени како дел од општиот јазик, иако се инсистира на фактот дека меѓу нив е невозможно да се воспостават остри граници. Пјер Лера (Pierre Lerat) во делото *Les langues spécialisées*²⁸ смета дека третманот на стручните јазици во улога на потсистеми на општиот јазик е погрешна. Според него потсистеми на јазикот се на пример дијалектите бидејќи тие ги отсликуваат јазичните и културните особености на жителите од одредено подрачје. Тоа сепак не е случај со стручните јазици и затоа според авторот погрешна е употребата на терминот *технолект*. Стручните јазици вели Лера не поседуваат сопствена фонетика, ниту флексии, па кога се зборува за француски јазик на правото тоа е во суштина францускиот јазик, со кој се изнесуваат знаењата од одредена наука или од техниката. Или, кога станува збор за јазичниот израз, стручните јазици упатуваат на општиот јазичен систем, а упатуваат на одредени стручни домени во однос на искажаната содржина, односно кога се изнесуваат знаењата. Значи стручните јазици не се потсистеми на заедничкиот јазик, туку тие се самиот јазик со кој се искажуваат специфични знаења. Не може да се зборува за подјазични целини, туку за карактеристики со кои се стекнува јазикот употребен во одреден домен. Ваквата реалност се опишува со францускиот термин *langue spécialisée*²⁹, кој е најсоодветен според Lerat. Во англискиот јазик се користи терминот *english for special purposes*, каде што со употребата на предлогот јасно се дава на знаење дека станува збор за јазик кој се

²⁷ “*Les termes des arts et des sciences sont tellement engagés avec les mots communs de la langue qu’il n’est pas plus aisé de les séparer que les eaux de deux rivières à quelque distance de leur confluent*“.

Збирка на сите фактуми што Фиртјер ги пишувал против Академијата се достапни на интернет страницата:

http://www.archive.org/stream/recueildesfactu00frangoog/recueildesfactu00frangoog_djvu.txt

²⁸ LERAT, Pierre : *Les langues spécialisées*, PUF, Paris, 1995.

²⁹ Според Лера, не е правилна ниту употребата на терминот *langage*, бидејќи овој термин означува посебен начин на изразување, односно, пред сè со него се упатува на стилот, што не е единствена особеност на стручните јазици. Тој се застапува за употребата на терминот *langue spécialisée*, со кој се упатува дека јазикот може да се стекне со различни нивоа на стручност.

користи во определен домен, а не за посебен јазик. Во македонскиот јазик пак, распространет во употреба е терминот *стручен јазик*.³⁰ Овој термин како и францускиот термин *langue de spécialité*, внесува извесна полисемија, затоа што претпоставува две значења, односно и посебен, стручен јазик, од една, и јазик кој се користи во одредена струка, од друга страна. Сепак во македонскиот јазик терминот е вкоренет во употребата, пред сè поради кусата форма и почесто се употребува во однос на терминот *јазик на струката*, па затоа сметаме дека полисемијата што називот ја воведува во овој труд е отстранета со дефиницијата на термините *опит* и *стручен јазик* и со опис на нивните особености.

Последното стојалиште ги дефинира стручните јазици пред сè од прагматичен аспект, бидејќи примената на јазикот во стручниот домен доведува до тоа тој да се стекне со извесен степен на стручност. Покрај Лера, и други автори (меѓу кои и Варантола³¹) стручниот јазик го определуваат од прагматичен аспект, односно упатуваат на фактот дека тие се реализираат во посебни услови, дека соговорниците се стручни лица и дека претпоставуваат претходно стекнати сознанија од одредена област. Сепак,

³⁰ Во трудот посветен на англискиот стручен јазик на правото (Лазаревска, М.:2005) се користи според англискиот модел сложениот термин *англиски јазик во функција на струката (АЈФС)* или *англиски јазик за посебни намени*. Станува збор за долг, сложен термин кој се однесува само на англискиот јазик и може да најде примена само во ограничени контексти. Поради гломазноста на терминот се чини непрактична употребата на овој термин и во однос на други јазици, како на пример *македонски јазик во функција на струката*. Авторите кои го проучуваат јазикот на правото во англискиот и македонскиот јазик (Гавриловска, С.:2001; Лазаревска, М. 2005) го користат најчесто терминот *правен регистер* за да го означат стручниот јазик на правото. Сепак употребата на овој термин во македонскиот јазик се чини несоодветна, пред сè бидејќи терминот *регистар* во македонскиот јазик најчесто се употребува со значење збир, листа, список, па асоцира повеќе на термините, а не на сите аспекти на стручните јазици. Потоа се чини дека опсегот на терминот *регистар* е преширок, бидејќи со него се опфаќаат и формалната и неформалната комуникација, тој се однесува и на поединечните јазични варијации и на спецификите во изразот карактеристични за одредена група. Од друга страна комуникацијата меѓу стручните лица е секогаш формална, а особеностите во јазичниот израз не се индивидуални туку ги споделуваат стручните лица од одреден домен.

Терминот *стручен јазик* го сретнуваме во докторската дисертација посветена на медицинската терминологија во францускиот и македонскиот јазик. (ЈОРДАНОВ, Р.:2005)

³¹ CABRE, M.T.(1998, p.120.)

според нив, стручните јазици повторно се разгледуваат како потсистеми, полуавтономни системи, подгрупи и сл. на општиот јазик.

3.2. Особености на стручниот јазик

Во претходното поглавје, определувајќи го односот на општиот и стручниот јазик, ги проучивме и различните гледишта за тоа што претставува стручниот јазик, при што заклучивме дека францускиот или пак македонскиот стручен јазик е всушност самиот француски или македонски јазик употребен за да се искажат знаења од одредена стручна област. Се разбира дека стручните јазици го споделуваат со општиот јазик графичкиот, фонолошкиот и морфолошкиот систем, но тие поседуваат и свои особености кои се манифестираат на повеќе нивоа.

Во однос на надворешната форма на пораката кај стручните јазици предимство има пишаната форма, при што се користат и специфични семиотички системи како цртежи, графикони, шеми, нумерички показатели итн.

На планот на зборообразувањето најзабележителна е тенденцијата кон еднозначност. Ваквата тенденција неретко доведува до создавање на сложени термини или нивно образување според востановени правила, според грчки, латински, а во поново време и според англиски модели.

На прв поглед значењето на синтаксата во рамките на стручните јазици е исто како и она на фонетиката, односно и стручните јазици и оние кои не се тоа ги споделуваат правилата кои се однесуваат на редот на зборовите, системот на времиња и начини итн. Сепак, ако се анализира синтаксата на стручните јазици забележително е дека во стручните текстови се користат специфични конструкции кои влијаат на стилот на тој текст. Употребата на овие специфични конструкции не е во функција на стилско разубавување, туку тие се користат во функција на дадената комуникативна ситуација или пак со нив се постигнува збиен израз.

На семантички план, за да се протолкуваат семантичките односи неопходно е да се познаваат општите морфолошки, дистрибутивни, хиерархиски и исказни механизми. Сепак, за во потполност да се разбере значењето на одредени термини, а и за да се разберат некои специфични јазични релации, потребно е читателот, а се разбира и преведувачот да поседува знаења од дадениот домен, односно покрај јазичните потребни се и вонјазични познавања.

Стручните текстови се одликуваат со голем степен на блискост меѓу називот и поимот, прецизност (се користат помал број јазични елементи, без семантички варијации) и деперсонализација (во стручните текстови се одбегнува емотивниот елемент).

Од прагматичен аспект, стручните јазици исто така манифестираат особености кои се однесуваат на нивните корисници - професионалци или стручни лица од одредена област; на ситуациите кои се формални и од професионален карактер; и конечно на нивната функција која е главно информативна. Кога станува збор за прагматичниот аспект треба да се спомене и леснотијата со која специјалистите меѓусебно се разбираат, дури и кога зборуваат на различни јазици. Всушност, колку доменот во кој се користи јазикот е постручен, толку е поограничен бројот на корисниците, а термините и правилата имаат меѓународен карактер.

Овие карактеристики се однесуваат воопшто на стручните јазици кои се користат во различни домени на науката и техниката. Се разбира дека јазикот употребен во различните домени, ќе манифестира особености карактеристични за употребата на јазикот во тој домен. Таквите разлики се особено воочливи при употреба на јазикот во рамките на техниката и на природните науки од една страна, или пак во рамките на општествените науки, од друга. Природните науки и техниката користат специфични методи, тие поседуваат специфичен предмет на проучување, располагаат со само ним својствени концепти, кои не ги споделуваат со општествените науки. Ваквите разлики на теориски план ќе се одразат и на јазичен план. Една од најлесно воочливите разлики е еднозначноста на термините кои се употребуваат во јазикот на природните науки и техниката, за разлика од јазикот на општествените науки кој се одликува со повеќезначност, особено со полисемија. Полисемијата во јазикот на општествените науки произлегува од фактот дека, за разлика од природните науки тие не ги проучуваат објективните односи кои практично, лабораториски можат да се проверат, туку напротив ја проучуваат човечката активност што се одликува со непостојаност и променливост.

3.3. Стручниот јазик на правото

Како што споменавме при употребата на јазикот во различни стручни домени, како што се медицината, хемијата, информатиката, економијата, па и правото исказот се здобива со низа особености кои ни дозволуваат да зборуваме за стручни јазици. Сепак јазикот нема еднаква улога во сите овие стручни домени затоа што во рамките на

стручниот домен на правото јазикот и текстовите се и средство за работа и предмет на анализа. Познато е практичното значење на јазикот во правото каде што многу правни битки и многу судски одлуки се потпираат на зборови, па дури и на преводи.

Како што видовме во претходните поглавја стручниот јазик, а тоа значи и правниот јазик, е всушност општиот јазик употребен за искажување на специфични знаења од областа на правото. Тоа значи дека не станува збор за посебен јазик, ниту за јазични варијанти, туку за особености кои произлегуваат од практичната употреба на јазикот во доменот на правото. А бидејќи особеностите на јазикот се тесно поврзани со практиката, условите во кои се користи, не може дури ни да се зборува за потполна хомогеност на стручниот јазик на правото, бидејќи постојат разлики во однос на правниот јазик што се користи во судниците, потоа оној застапен во судската практика, тужбите, договорите, учебниците итн.

Особеностите на правниот јазик се должат на условите во кои тој се реализира, но треба да се нагласи и дека секоја држава располага со само нејзе својствен правен јазик. Тоа се должи на фактот дека правниот јазик ги одразува различните правни системи, а во најширока смисла и правната култура во дадена држава, па јазикот и правниот систем напоредно се развиваат.

Правниот јазик е средство со кое се изразува правната норма, која пак пропишува не само права туку и обврски што треба да ги исполнуваат сите граѓани. Затоа тој се одликува со особености и на внатрешен план (синтакса, стилистика, семантика и лексика) и на надворешен план (организација и структура).

Од правните термини како и од сите стручни термини се очекува еднозначност и еднореферентност. Повеќезначноста или недореченоста може да имаат далекусежни последици. Во еден законски акт на пример, секој збор е важен, а пропустите би можеле да доведат до различни интерпретации, па дури и злоупотреби. Од друга страна правниот јазик е дел од општиот јазик, тој ги споделува со него и термините и слабостите. Во таа смисла и правниот јазик не може да ја одбегне повеќезначноста, но сепак се обидува да ја намали преку користење еднозначни термини или преку контекстот.

Забележително е дека во стручните јазици доминира именската група, особено во стручните јазици на некои природни науки како што се хемијата или медицината, на пример. Сепак тоа не може да се констатира и за стручниот јазик на правото во кој напоредно со именските термини често се користат и глаголите, а во помала мера се

застапени и другите зборовни групи како што се заменките, придавките, прилозите и слично.

Во однос на надворешната форма на термините, во правото ретко се сретнуваат специфични графички форми како шеми или графикони, но затоа во голема мера се застапени кратенките кои најчесто се однесуваат на институциите. Такви се на пример во францускиот јазик кратенките TGI (Tribunal de Grande Instance) и TI (Tribunal d'Instance), широко распространети во употребата или во македонскиот јазик кратенките НАТО, ЕУ и слично.

Инаку треба да се нагласи дека во правото секогаш предимство ù се дава на пишаната форма затоа што само документите во пишана форма се меродавни и правно важечки.

Една особеност на правниот јазик која многу поретко се сретнува во другите стручни јазици е архаичната нијанса, односно користењето на латински термини. Нашите анализи покажуваат дека станува збор за особеност која е во поголем степен застапена во францускиот, а во помал во македонскиот јазик.

На планот на синтаксата правниот јазик се стреми кон стегната форма, па се користат специфични синтаксички структури кои овозможуваат збиен стил.

На планот на семантиката основна карактеристика кон која се стремат правните текстови е јасноста и прецизноста. Законодавецот го востановува законот во име на државата, но тој е наменет за сите граѓани. Затоа правните текстови треба да се одликуваат со јасност и да бидат достапни до секого без разлика на неговиот професионален профил или образование. Прецизноста повторно се однесува на отсуство на повеќезначноста што како што видовме се остварува или со користење на еднозначни термини или пак со правилна употреба на термините во соодветни контексти.

Конечно стилот на правните текстови е определен од повеќе фактори. Правните текстови ги пишува законодавецот во име на државата или пак судија во име на институцијата што ја претставува. Поради авторитетот на авторите на правните текстови неопходно е тие да бидат напишани на висок стил и со свечен тон. Се претпоставува дека на тој начин тие ќе предизвикаат кај читателот почит и ќе го поттикнат на извршување на пропишаните обврски.

Една од основните определби на правото во демократските земји е дека сите граѓани се еднакви пред лицето на правдата. Тоа пак на стилски план наметнува повторно нови критериуми, бидејќи тоа значи и дека правните текстови мора да бидат и емотивно неутрални. Правните документи се плод на разумот, а не на чувствата, па

емотивната неутралност значи и одбегнување на фигуративни изрази, како метафората и други елементи кои би можеле да предизвикаат стилски ефект. Сепак како што видовме во претходните поглавја ниту правниот јазик не е поштеден од употребата на фигури.

Правните документи не прикажуваат, тие утврдуваат и пропишуваат, па затоа стилот не треба да биде опширен и пренатрупен туку концизен и збиен.

3.4. Класификација на правните текстови

Основна задача на правото е да ги уредува односите меѓу поединците. Уредувањето на овие односи се врши преку текстови како што се законите, уредбите, пресудите итн. Иако сите овие текстови припаѓаат на доменот на правото, тие се разликуваат и во однос на формата и во однос на нивната содржина. Се разбира дека ваквите разлики наметнуваат и потреба преведувачот да примени различни јазични ресурси, како и различни постапки во процесот на преведување. Според Жемар³², правните текстови можат да се поделат во три категории:

1. акти од јавен интерес, како закони, други прописи, пресуди и процедурални акти;
2. акти од индивидуален карактер, како договори, административни или трговски формулари, тестаменти и јавни договори; и
3. текстови кои ја изложуваат правната доктрина.

Се разбира дека секој од овие документи, поради нивниот различен карактер бара од преведувачот примена на различни средства, но и му наметнува извесна одговорност за што ќе стане збор во наредното поглавје.

3.5. Проблеми при преведување правни текстови

Според Жемар одговорноста на преведувачот се разликува согласно со видот на текстот. Имено, тој е одговорен во однос на средствата, резултатот и веродостојноста на преводот. Кога станува збор за текстови кои се однесуваат на правната доктрина, преведувачот треба да користи различни јазични ресурси. Ако преведува акти од

³²GEMAR, Jean-Claude : “La traduction juridique: art ou technique d’interprétation” in *Meta* , vol. 33, no 2, juin 1998, p. 308.

индивидуален карактер тој е должен да ја пренесе правната содржина на појдовниот текст, а пак ако станува збор за акти од јавен интерес преводот треба да се одликува со највисок степен на веродостојност.

ЗАКЛУЧОК

На почетокот на оваа теза си поставивме за цел да ги анализираме односите меѓу терминологијата и преведувањето. За да ја оствариме ваквата цел неопходно беше да се проучаат терминологијата како наука и традицијата, а потоа и терминологијата практика и преведувањето. Притоа анализата ја вршевме на планот на стручните јазици, односно се определивме анализата на односите да ја поставиме во рамки на стручниот јазик на правото.

Проучувањето се одвиваше во неколку етапи. Во првата, по воведот, во кој ги образложивме целите што си ги поставивме и начините на кои треба да ги оствариме, ги поставивме теориските основи на проучувањето. Вусшност првата глава ја поделивме на два дела, од кои првиот, го посветивме на терминологијата, а вториот, на преведувањето.

Во делот посветен на терминологијата многу кусо се задржавме на теориските основи на терминологијата како наука, а нашето внимание го посветивме, пред сè, на практичната дејност во рамките на терминологијата. Во таа смисла детално ги проучивме терминологијата методи (и на пунктуалната и на тематската терминологија), а особено методите на споредбената тематска терминологија, бидејќи на планот на споредбената тематска терминологија, терминологијата дејност најмногу му се доближува на преведувањето. Но, освен методите на терминологијата работа, ги проучивме и методите на складирање и распространување на терминологијата податоци. Тоа практично значеше проучување на терминологијата, односно нејзините производи, како што се банките на податоци и еднојазичните или двојазичните вокабулари. Се разбира дека развојот на науката и техниката, кој го поттикна и настанувањето на терминологијата, игра значајна улога и на планот на развојот на нејзините методи, па затоа, се осврнавме и на улогата на информатиката во развојот на терминологијата методи и во развојот на терминологијата во целина. Тука сме должни да го споменеме заклучокот до кој дојдовме, а тоа е дека со развојот на информатиката настанува вистинска револуција на планот на терминологијата дејност. Имено, етапите на терминологијата дејност остануваат во основа исти, но терминологијата, благодарение

на информатиката, ја врши својата работа побрзо и со поголем степен на прецизност. Конечно, се осврнавме на она што неретко се наоѓа во самото средиште на интересот на терминологите, а тоа се неологијата и стандардизацијата, и нив ги разгледавме напоредно во францускиот и во македонскиот јазик. Од направените истражувања можевме да заклучиме дека неолошкото создавање и термилошката стандардизација се сложени процеси на кои во Република Франција, па и пошироко во франкофонскиот свет, им се обрнува особено внимание. Имено, постојат посебни органи, кои го надгледуваат создавањето и распространувањето на неонимите, од една страна, како и термилошката стандардизација, од друга страна. Во Република Македонија, пак, забележавме извесни недоследности на овој план. Пред сè, не постои тело кое би ги контролирало исклучиво термилошката неологија и стандардизација, што доведува до непланско создавање на неретко и несоодветни термини, а и до разногласие во однос на употребата на термините т.е. може да се случи за еден поим да се користат различни називи. Во таа смисла придонесот на овој дел од тезата се надеваме дека ќе биде во утврдувањето на постоечките состојби, но и во давањето на одредени препораки, како да се промени ваквата состојба, се разбира користејќи го искуството на земјите, чија дејност на овој план се одвива подолг временски период.

Ако се осврнеме на целта на првиот дел од првата глава во целина, треба да се истакне дека не е само изложување на теориските рамки на терминологијата како наука и термилошката дејност, туку и прикажување на методите и етапите на изработка на термилошки производи, кои се применуваат насекаде во светот, а според кои треба да се изработуваат и термилошките производи и во Македонија. Се разбира дека вакви термилошки производи постојат и кај нас, но забележително е дека тие се и недоволни, а често и недоволно обемни.

Вториот дел од втората глава го посветивме на традуктологијата, науката за преведувањето, и самото преведување како практична дејност. Прво се осврнавме на теориските основи на традуктологијата, односно нејзиното востановување, цели и позицијата меѓу другите науки, различните теории за преведувањето, а потоа го разгледавме преведувањето како практична дејност, односно етапите на преведувачкиот процес, учесниците, го анализиравме преведувањето текстови со стручна содржина наспроти преведувањето литературни текстови. Неизбежно беше да се спомене и специфичниот придонес кој на планот на преведувањето го дава информатичката технологија преку програмите за КПП и АП. Она што можевме како заклучок да го

изнесеме од поглавјата посветени на програмите за КПП и АП е дека поради специфичноста и комплексноста на процесот на преведување, се чини дека машината нема да може никогаш во потполност да го замени човекот. Дури, кога станува збор за програмите за АП, постојат двојби околу тоа дали и колкав е придонесот на програмата за севкупниот преведувачки процес.

Ваквото претставување на теориските постановки на терминологијата и на традуктологијата, како и на термилошката дејност и на преведувачката практика, ни овозможи да направиме нивна компаративна анализа во втората глава. Во таа смисла, втората глава го разработува она што насловот го посочува како најтесен предмет на интерес на тезата. Прво, споредбената анализа се врши во однос на аспектите изнесени во првата глава. Така, на пример, во првата глава се разгледуваат одделно теориските постановки на терминологијата и традуктологијата, додека во втората, тие се предмет на споредба, која треба да нè доведе до одредени заклучоци. Истото се однесува и на други аспекти, како учесниците во термилошката дејност и во преведувањето, потоа нивните производи итн. Но, во втората глава се разгледуваат и одредени специфични аспекти или феномени, кои се однесуваат општо на јазикот, а кои влијаат на специфичен начин и на термилошката и на преведувачката дејност. Така на пример го разгледуваме односот кон синхронијата и дијахронијата на терминологијата и традуктологијата, потоа третманот на фигурата (се осврнавме на метафората, метонимијата и синегдохата) во нивни рамки, на конотацијата и на денотацијата, на термилошкото поле итн. Иако тесно поврзани, термилошката и преведувачката дејност неретко покажуваат разлики. На пример, термилогот е сосредоточен на денотативното значење, а преведувачот, во текстот на преводот должен е, во рамките на можностите, да ги пренесе и конотациите. Интересно е исто така и значењето кое на фигурите им се посветува во терминологијата и во преведувањето. Во термилошките производи, постои тенденција кон бележење на фигуративните значења, но тоа пред сè се однесува на метафората, а поретко на метонимијата. Синегдохата, пак, најчесто не е обележена во термилошките производи, па во таа смисла, преведувачот во одредени случаи е должен самиот да препознае дека станува збор за фигура и во согласност со можностите да ја пренесе со соодветна фигура или со парафраза во целиот јазик. Од особено значење за разрешување на клучните прашања од тезава сметаме дека се поглавјата од втората глава посветени на односите меѓу терминологијата и преведувањето разгледувани на различни рамништа, и тоа, од ниво на термин до ниво на текст. Токму преку анализата застапена во овие поглавја може да се дојде до заклучок

дека придонесот на терминологијата кон преведувањето е најголем на ниво на термин, а влијанието на терминологијата постепено опаѓа одејќи кон повисоките рамништа на колокации, фраземи и конечно на текст. Сепак, како што можеме да видиме благодарение на анализата, правилното користење на термилошките ресурси овозможува да се одбегнат одредени грешки на сите рамништа, додека грешките во однос на преведувањето на термините ќе се одразат и на повисоки рамништа, па дури можат да доведат и до недоволна јасност на текстот во целина. Оттука можеме да заклучиме дека поради специфичноста и сложеноста на преведувачкиот процес, тој не може да се сведе на едноставно преведување термини, односно преведувањето не може да се сведе единствено на правилно користење на термилошките ресурси. Сепак, правилниот превод на термините е еден од елементите кои ја условуваат успешноста на преводот во целина, па затоа не смее да се занемари работата на терминологот и неговиот придонес за преведувачкиот процес.

Најголемиот дел од втората глава беше посветен на придонесот на терминологијата кон преведувањето, бидејќи една од основните задачи на терминологијата е олеснување и забрзување на процесот на преведување, а воедно и подобрување на квалитетот на крајниот производ- текстот на преводот. Сепак ние сакавме да разгледаме дали и како преведувањето влијае врз терминологијата, односно термилошката интеракција. Притоа дојдовме до сознание дека меѓу терминологијата и преведувањето постои двонасочна интеракција, но дека преведувањето, на многу специфичен начин, придонесува кон развојот на терминологијата. Всушност, термилозите податоците за двојазичните производи не ги црпат од преведените текстови затоа што тие не се одликуваат со висок степен на прецизност. Преводот дозволува користење приближни еквиваленти, парафрази итн., што не смее да биде дел од термилошкиот производ. Преведувачите придонесуваат кон развојот на терминологијата така што го соопштуваат искуството од користењето на термилошките производи, ги изнесуваат своите потреби, па терминологот може да ги менува и подобрува сопствените производи. Иако навидум, ваквиот придонес се чини ограничен, тој е неопходен за развојот на термилошката дејност. Термилошката стандардизација би била сувопарна теорија, ако преведувачите не ја применуваат во практиката. Исто така ако преведувачот користи одреден неологизам, па и неоним, тој така може во голема мера да придонесе кон негово вкоренување во употребата. Последното поглавје од втората глава завршува со тебеларен приказ на односите меѓу терминологијата и преведувањето, со кој се обидовме на поедноставен начин да ги прикажеме овие сложени односи.

Иако со втората глава разгледавме детално голем број прашања кои без предмет на интерес на темата, неопходно беше овие проблеми да ги разгледаме во еден определен контекст, односно во рамките на стручниот јазик на правото. Затоа третата глава ја посветивме на определување на терминот *стручен јазик*, а и опис на особеностите на стручниот јазик на правото. Притоа повторно се осврнавме на проблемите кои се јавуваат на различни рамништа или поточно на ниво на термин, морфо-синтакса и текст. Проблемите ги разгледувавме во две насоки, при преведување од македонски на француски јазик, и обратно, при преведување од француски на македонски јазик. При преведување на правни текстови од француски на македонски јазик, најголем број проблеми сретнавме на ниво на термин. Всушност, голем број автори кои ја проучуваат оваа проблематика, а особено Жемар, истакнуваат дека вистинските проблеми на правниот превод се сретнуваат при потребата да се преведат термини кои означваат одредени институции, функции, постапки итн., кои не постојат во правниот систем кој го користи целниот јазик. Основна одредница според која во тие случаи се раководи преведувачот, како што веќе споменавме, е да не се преведува од еден систем во друг, туку напротив, од еден јазик на друг. Примери на превод на француски термини кои означуваат судски институции, постапки и функции изнесовме и во оваа глава, но на преводот на француските судски институции на македонски јазик, детално се осврнавме во втората глава, во поглавјето посветено на термилолошкото поле во Франција и во Република Македонија. На ниво на морфо-синтакса и на ниво на текст не се сретнавме со некои особено сериозни предизвици за преведувачот, па во таа смисла само дадовме општо одредница за тоа како би требало да се преведуваат одредени посспецифични граматички конструкции (како на пример пасивната форма), а тоа го илустриравме и практично со превод на закони. На ниво на текст, за пример ги земавме пресудите, бидејќи станува збор за текст, чија форма е однапред определена, па затоа можат и воопштено да се разгледуваат.

На трите рамништа, термилолошко, морфо-синтаксичко и текстуално го разгледавме и преведувањето на македонски правни текстови на француски јазик. Притоа дојдовме до слични заклучоци како и во претходниот случај, односно видовме дека вистинските предизвици се пред сè на термилолошко рамниште, односно при преведување на термини кои означуваат македонски институции, постапки, функции кои не постојат во францускиот правен систем. Бидејќи во обата случаи проблемите се наметнуваат најмногу на ниво на термин, јасно се увидува потребата не само од

предлози за можни преводни решенија, туку и нивна стандардизација и унифицирано користење во сите текстови на преводот.

Последното поглавје од третата глава го посветивме на проблемот на транскрипцијата и транслитерацијата кои го засегаат и правниот превод, бидејќи тој неретко се однесува на превод на правни документи во кои се наведуваат лични податоци, како името и презимето, географски називи со кои се означува местото на живеење и слично. И на овој план увидовме дека постојат разногласија, а тоа особено се однесува на транскрипцијата и транслитерацијата на македонските лични имиња. Имено, досега употребуваните дијакритички знаци излегуваат од употреба, и им отстапуваат место на нови модели на транскрипција или транслитерација. За жал постојат повеќе модели (оние понудени во Правописот, оние кои ги користат другите словенски народи, оние кои ги користи Министерството за внатрешни работи итн.) и државата е таа која треба да се определи за еден кој ќе се применува во сите официјални документи. Уште посложено е прашањето за транскрипција на македонските имиња, прашање кое го разработуваат многу мал број автори, а кое отвора многу дилеми.

Иако и во претходните глави се трудевме сите изнесени тези и практично да ги илустрираме, силно се чувствуваше потребата од обработка на корпус кој ќе ни овозможи, на опиплив начин, да го провериме претходно изнесеното. За корпус го одбравме Уставот на Република Франција, поточно Преамбулата и одредени членови, како и Уставот на Република Македонија, кој веќе беше преведен на француски јазик. Вака одбраните корпуси, повторно ни овозможија двојно искуство. Проучување на преведувачкиот процес и на придонесот на терминологијата во негови рамки преку сопственото искуство од една страна, и, проучување на веќе готов превод и можниот придонес на терминологијата во неговата изработка, од друга.

Преку сопственото искуство на преведување на францускиот правен документ од највисок ранг, се уверивме дека преведувањето е сложен процес кој од преведувачот бара и знаење и вештина. Имено во овој случај неопходно беше да се запознаеме со основните особености на францускиот правен систем, со позицијата на Уставот во него, со неговата генеза итн. Потоа потребно беше да ги осознаеме стручните термини, нивното значење, и да ги определиме во однос на другите стручни термини од оваа област. Од преведувачот исто така се бараше и вештина за да ги забележи стилските особености на текстот, да преведе прецизно, без најмали отстапувања, а притоа да ја задржи стегнатоста на стилот. За да се одговори на вакви предизвици, мора да се прибегне кон користење на различни видови ресурси, и тоа речници, бази на податоци,

енциклопедии, но од особено значење е и консултацијата со стручни лица. На крајот на преведувачкиот процес, можевме да констатираме дека не е доволен бројот на француско-македонски ресурси, или пак веќе постоечките се недоволно исцрпни. Особено сериозно се чувствува недостатокот од термилошки ресурс од правниот домен. Преведувачот е принуден да се снаоѓа, да нуди сопствени преводни решенија, да троши повеќе време, а конечно да не биде воопшто сигурен во квалитетот на текстот на преводот или да воведо разногласие во однос на употребата на термините.

Исто така моравме да нагласиме дека секој превод, па и правниот, го носи индивидуалниот печат на преведувачот, затоа што дури и при превод на формални текстови со стеганат израз тој ќе треба да избере меѓу повеќе преводни решенија. Токму преку ваквите избори, дури и на ниво на термин, тој ќе го остави личниот белег.

Вториот дел од последната глава беше посветен на анализа на веќе направен превод, при што анализата ја спроведовме на повеќе рамништа, за конечно да заклучиме дека најголемиот број пропусти се сретнуваат на ниво на термини и колокации. Причините за ваквите пропусти можеме да ги бараме во недоволниот број термилошки ресурси и во нивната недоволна исцрпност што недвојбено зборува за значењето на терминологијата во процесот на преведување.

Конечно, иако преку насловот на тезата ние започнавме потрага по одговор на едно прашање *какви се односите меѓу терминологијата и преведувањето*, теориска и практична анализа нè доведе до сознанија на повеќе полиња. Имено, сфативме дека меѓу терминологијата и преведувањето постои заемна интеракција, односно дека секоја од нив влијае врз развојот на другата дисциплина и дејноста во нејзини рамки. Сепак, многу е поголем придонесот што терминологијата го дава за преведувањето, бидејќи таа е и ориентирана кон создавање производи што ќе ги користат преведувачите. Од друга страна, пак, преведувањето на текстови, било литературни или стручни, не може да се сведе на едноставно преведување термини. Преведувањето го надминува зборот, затоа што преведувачот ја бара смислата. За да ја дофати смислата тој може да користи различни средства, пред сè термилошки, но од него ќе се бараат многу различни познавања и вештини.

Проучувањето исто така ни овозможи да ги согледаме паралелно состојбите на полето на терминологијата и преведувањето во Франција и во Република Македонија, при што дојдовме до заклучок дека во Македонија постојат празнини во различни сфери на терминологијата и преведувањето, кои останува да бидат надополнети во иднина.

Целта на оваа теза беше, меѓу другото, и да ги разоткрие и да понуди можни решенија за нив.

ГЛОСАР НА ПОВАЖНИ ПОИМИ ОД ТЕРМИНОЛОГИЈАТА И ПРЕВЕДУВАЊЕТО

Автоматско преведување (АП) – преведувачки процес при кој компјутерот го обработува севкупниот текст, без никаква интервенција од страна на преведувачот.

Антонимија – појава при која еден концепт е спротивен на друг концепт.

• **дуалната антонимија** разликува :

а) **реципрочни антоними** – се однесуваат на процесите (или на резултатот од нив) или поточно на улогата на различните агенси: трпителот на еден од процесите е агенс на другиот и обратно. На пример: *купува* ≠ *продава*.

б) **антоними - двојки** – симетријата меѓу нив се должи или на културните функции, на временско-просторните својства или пак на природните или физичките својства на предметите. На пример: *сонце* ≠ *месечина*, *глава* ≠ *нозе*, *мажјак* ≠ *женка* .

• **комплементарна антонимија** - комплементарните антоними го делат заедничкиот домен исклучително на два дела. На пример: *законит* ≠ *незаконит*.

• **скалеста антонимија** - антонимите се наоѓаат на краевите на една семантичка скала, а меѓу нив најчесто постои некој неутрален термин. На пример: *унилатерален*, *билатерален*, *трилатерален*...

Кај антонимите разликуваме и :

• **делумни антоними** – лексеми кај кои антонимијата се воспоставува меѓу едното значење на полисемичната лексема и единственото значење на другата моносемична лексема.

• **целосни антоними** – моносемични лексеми спротивни на други лексеми , исто така моносемични.

Денотативно значење – значењето на терминот што го споделуваат сите говорители на еден јазик.

Десинонимизација – семантичко разграничување на синонимите.

Дијахронија – еволуција, историски развој на јазикот.

Енантисемија – појава при која меѓу две полисемични значења на еден збор постои однос на антонимија без притоа да биде загрошено единството на тој збор.

Екстензивна (хоризонтална) оска - оска на која се набројуваат сите односи кои може да ги воспостави концептот, односно сите објекти на кои тој се однесува.

Интензивна (вертикална) оска - оска на која се разгледуваат сите карактеристики кои формираат еден концепт одејќи од општото кон специфичното.

Карактеристиките на концептите можат да бидат:

- **суштински** - карактеристики неопходни за дефинирањето на некој поим. Тие можат да бидат и

- а) **дистинктивни** - кои овозможуваат да се разграничи еден определен концепт од друг.

- **несуштински** - карактеристики кои не се неопходни при дефинирањето на определениот поим.

Колокација – вообичаено поврзување на еден збор со друг во рамките на еден израз, без разлика на граматичките односи кои постојат меѓу овие зборови.

Компјутерски потпомогнато преведување (КПП) – преведувачки процес во кој преведувачот користи компјутерска програма која дава само можни решенија од кои преведувачот треба да одбере едно или, пак, ако станува збор за интерактивни програми, да реагира на едно од нив.

Конотативно значење – ги опфаќа сите субјективни, имплицитни, индиректни, културни и други значења на терминот.

Концептуално поле - збир термини од иста семантичка класа (именки или именски синтагми на пример).

Лажен пар – термини од различни јазици, кои се слични, или доволно блиски по форма, за да може да се претпостави дека се еквиваленти, иако имаат различно значење.

Логички односи – односи меѓу концептите во рамките на едно концептуално поле базирани врз сличноста меѓу концептите т.е. врз зедничките карактеристики кои ги споделуваат. Постојат три типа логички односи :

- **изонимија (кохипонимија)** – однос меѓу приредени концепти. На пример: *уредба, наредба, правилник, упатство, одлука, указ.*

- **хиперонимија** - однос меѓу еден надреден и еден подреден концепт. На пример: *подзаконски правен акт – уредба.*

- **хипонимија** - однос меѓу еден подреден и еден надреден концепт. На пример: *уредба – подзаконски правен акт,*

Мероним – Термин со кој се означува онтолошкиот однос на делот кон целината. На пример: *министерство за правда/влада.*

Метафора – реторичка фигура или јазичен процес при кој еден поим се означува со назив на друг поим, при што меѓу двата поима постои одредена сообразност или сличност.

Метонимија – реторичка фигура или јазичен процес при кој еден поим се означува со називот на друг поим, при што меѓу двата поими постои егзистенцијална зависност. Врската меѓу двата поими може да биде: причина и последица, содржина и реципиент, место на производство и производ или знак и означен поим.

Назив (именување) - надворешната, јазична страна на терминот.

Неологизам – нова лексичка единица од општиот јазик.

Неологија - дисциплина која ја проучува појавата на нови лексички единици во јазиците. Но терминот *неологија* се користи и за да се означи дел од лексиката составен од неологизми.

Неоним – нов термин.

Неонимија – терминолошка неологија. Терминот исто така се користи за да се означи дел од лексиката составен од неоними.

Номенклатури - големи и детално разработени концептуални полиња.

Ономазиологија – постапка при која се проучуваат зборовите така што се оди од поимот кон називот.

Онтолошки односи – односи засновани врз ситуацијата блискост на елементите во стварноста. Тие можат да бидат :

- **партитивни** – односи меѓу целината и нејзините делови или меѓу деловите на целината;

- **односи на причина и последица** – односи засновани врз последователноста на настаните во времето.

Општ јазик - збир правила и единици што говорителите на одреден јазик ги познаваат.

Паронимија – појава на приближни хомоними. На пример: *еминетен/иминентен*.

Полисемија – појава при која еден јазичен знак упатува на повеќе концепти.

Поим (концепт) - ментална конструкција која служи за класирање на поединечните предмети од надворешниот или од внатрешниот свет со помош на одредена поголема или помала апстракција.

Правна лингвистика – гранка на лингвистиката која се осврнува пред сè на реториката и правната стилистика (односно на примената на правниот јазик врз вештината на убедување и стилистиката: стилот на законите, на пресудите, на актите)

при што го проучува и правниот вокабулар и правниот дискурс, во пишана или усна форма.

Семазиологија – постапка при која зборовите се проучуваат така што се тргнува од називот и се оди кон поимот.

Семантички релации – односите кои на ниво на значење се воспоставуваат во рамките на структурата на еден термин или пак меѓу различните термини.

Синегдоха – стилска фигура кај која замената се врши на план на поимите дел и цело, предмет и материјал, еднина и множина, вид и род, конкретно и апстрактно, род и индивидуа, општа и сопствена именка.

Синонимија – феномен при кој повеќе јазични форми означуваат еден ист концепт. Разликуваме :

- **временски синоними** – различни називи за ист поим во различни временски периоди;

- **географски синоними** - различни називи за ист поим во различните региони;

- **конкуретни синоними** - произлегуваат од желбата на производителот да го оддели својот прозвод од другите со помош на оригинална терминологија;

- **професионални синоними** - различни називи за исти поими во различни професии.

Кај синонимите разликуваме и :

- **апсолутни синоними** – синоними кои можат меѓусебно да се заменуваат во кој било контекст, без притоа да дојде и до најмала промена во објективното значење или афективната нијанса на исказот.

- **приближни синоними (парасиноними)** - лексички единици со исто семично јадро, но кои поседуваат различни конотативни, денотативни семи или се разликуваат во однос на стилското ниво на јазикот.

Синхронија - состојба во која се наоѓа јазикот во определен момент.

Сложена лексичка единица - сложена меморизирана лексичка единица составена од две или повеќе лексеми меѓу кои можат да постојат различни видови заемни врски.

Стручен јазик - збир на под-кодери, кои делумно се совпаѓаат со под-кодот на општиот јазик, а кои поседуваат извесни карактеристики како, на пример, предметот, типот соговорници, комуникативната ситуација итн.

Термин (терминолошка единица) – специјализиран јазичен знак (научен или стручен). Тој се состои од назив кој упатува на определен поим.

Терминолог - стручно лице од областа на терминологијата.

Терминологија - научно проучување на термините и поимите кои се употребуваат во стручните јазици.

-пунктуална терминологија – гранка на терминологија која има за цел да даде во најкус можен рок, квалитетни одговори на специфични прашања, определени во времето и просторот.

-тематска терминологија – гранка на терминологијата која има за цел да ги определи термините кои припаѓаат на одреден домен на активност, на дисциплина, техника, наука, уметност итн. Во рамките на еден јазик, или, пак, во однос на два или повеќе јазици.

Терминографија – дел од терминологијата која ги регистрира, обработува и презентира податоците добиени со термилошко истражување.

Термилошка дефиниција – дефиниција која го опишува поимот во однос на соодветниот стручен домен, а не во однос на јазичниот систем.

Термилошка база – информатичкиот систем на информации претставува база на документиран податоци. Ако податоците имаат термилошки карактер станува збор за термилошка база.

Термилошки речник – производ на термилошка работа во кој, за разлика од лексикографските речници, заглавните термини не се претставени по азбучен ред туку системски. На тој начин се дава јасна слика за концептуалниот систем на одреден стручен домен.

Термилошка работа - систематизација и претставување на поимите, како и презентација на различните термилогии според востановени методи и принципи.

Термилошко поле - збир ознаки кои соодветствуваат на одредено концептуално поле.

Традуктологија – наука која го проучува когнитивниот процес на преведување односно усната, пишаната или гестовната репродукција кон еден јазик на израз или идеја кои се дел од друг јазик.

Транслитерација - постапка при која буквите од една азбука се претставуваат со букви од друга азбука без да се води сметка за изговорот на гласовите.

Транскрипција - постапка при која се врши транспозиција на еден текст од една азбука во друга при што со букви се претставува вистинскиот изговор.

Фигура (стилска, реторичка фигура) – начин на јазично и стилско изразување на одредени мисловни форми, пренос на значење.

Фигуративно значење – значење на една јазична единица од некој јазик за кое изворните говорници на тој јазик се повеќе или помалку свесни во моментот на зборување (пишување) или слушање (читање) дека произлегува од друго (етимонско) значење на дадената единица.

Фраземи (фразеолошки единици) – група зборови кои формираат целина и не може да се видоизменуваат по желба.

Холоним – термин со кој се означува онтолошкиот однос на целината кон делот. На пример: *влада/министерство за правда*.

Хомонимија – појава при која два или повеќе различни поими имаат иста форма. Разликуваме:

- **апсолутна хомонија** – се сретнува кај термини кои подеднакво се изговараат и имаат идентична форма. На пример: брани¹(множина од брана)/брани² (забранува).

- **делумната хомонимија** се дели на :

- а) **хомофонија** – кај термини кои се изговараат на ист начин. На пример: sang/sans/cent /il sent/s`en/c`en.

- б) **хомографија** – кај термини кои имаат идентична форма, но различно се изговараат. На пример: le fait/ il fait.

